МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 1 курсу, групи 8.0123-з
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
Ю. Г. Леванькова

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____А. Ф. Курінна

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової, доцент, к. пед. н. _____ Г. З. Скірко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____

«___»_____20_____року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Леваньковій Юлії Геннадіївні

1. Тема роботи: «Арттерапія як метод корекції поведінки дітей дошкільного віку»
керівник роботи Курінна Алла Феліксівна, кандидат педагогічних наук, доцент

затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: 22 листопада 2024 р**.**

3. Вихідні дані до роботи: аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): на основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремити сучасні підходи до визначення поняття «арттерапія» у науковому просторі; надати загальну характеристику видам арттерапії; розглянути можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку; надати характеристику корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку; визначити специфіку роботи для корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії; розробити методичні рекомендації вихователям та батькам дошкільників щодо корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії.
5. Перелік графічного матеріалу: 0 таблиць та 0 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Курінна А. Ф.	02.04.24 р.	02.04.24 р.
Розділ1	Курінна А. Ф.	12.06.24 р.	12.06.24 р.
Розділ2	Курінна А. Ф.	02.09.24 р.	02.09.24 р.
Висновки	Курінна А. Ф.	02.10.24 р.	02.10.24 р.
Додатки	Курінна А. Ф.	25.10.24р.	25.10.24 р.

7. Дата видачі завдання: 02. 02. 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання Етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	квітень	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	липень-серпень	виконано
5	Написання висновків	серпень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	вересень	виконано
7	Захист		виконано

Студент _____Леванькова Ю. Г.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____Курінна А. Ф.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер_____Вахняк Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота:78 с., 62 джерела.

Мета дослідження: на теоретичному рівні розглянути сутність та можливості арттерапії як методу корекції поведінки дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес корекції поведінки дітей дошкільного віку в освітньому просторі ЗДО.

Предмет дослідження: процес корекції поведінки дітей дошкільного віку засобами арттерапії.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз психологічної, педагогічної літератури для визначення об'єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що у роботі теоретично обґрунтовані такі поняття як: «терапія», «арттерапія», «небажана поведінка», надана загальна характеристика видам арттерапії та виокремлені можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку, зокрема, в процесі корекції їх небажаної поведінки. Матеріали роботи будуть корисними для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Дошкільна освіта».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що у роботі містяться самостійно розроблені методичні рекомендації, які можуть бути використані вихователями та батьками дітей дошкільного віку для корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії.

АРТТЕРАПІЯ, ДІТИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КОРЕКЦІЯ ПОВЕДІНКИ, НЕБАЖАНА ПОВЕДІНКА

SUMMARY

Levankova Yu. G. Art therapy as a method of correcting the behavior of preschool children.

The qualifying paper consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (62 names, 3 of foreign origin). The volume of the qualifying work is 78 pages (71 pages of the main text).

The qualifying paper gives theoretical consideration of the essence and possibilities of art therapy as a method of correcting the behavior of preschool children. Independently developed methodical materials that can be practically used by educators and parents of preschool children. We are talking about the proposed work system for correcting the behavior of older preschool children by means of art therapy and methodical recommendations to educators and parents of preschool children regarding the correction of unwanted behavior in the context of the proposed problem.

The object of the study: the process of correcting the behavior of preschool children in the educational process of special education.

The subject of the study: the process of correcting the behavior of preschool children by means of art therapy.

The purpose of the study: at the theoretical level, consider the essence and possibilities of art therapy as a method of correcting the behavior of preschool children.

According to the purpose the following tasks are defined:

1) Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, identify modern approaches to the definition of the concept of “art therapy” in the scientific space.

2) Give a general description of the types of art therapy.

3) Consider the possibilities of art therapy in working with preschool children.

4) To describe the correction of undesirable behavior of older preschool children.

5) To propose a work system for correcting the behavior of older preschool children by means of art therapy.

6) To develop methodical recommendations for educators and parents of preschool children regarding the correction of unwanted behavior of older preschool children by means of art therapy.

In the first chapter “Theoretical bases of using art therapy as a method of correcting the behavior of preschool children” submitted the modern approaches to the definition of the concept of “art therapy” in the scientific space, its types and possibilities of therapy in working with preschool children.

The second chapter “Empirical study of the effectiveness of correction of the behavior of older preschool children by means of art therapy” provides the characteristics of correction of unwanted behavior of children of older preschool age, an independently developed work system for correcting the behavior of older preschool children by means of art therapy and methodical recommendations for educators and parents of preschool children for performing the specified task.

Key words: art therapy, children of pre-school age, pre-school education institution behavior correction, undesirable behavior

ЗМІСТ

Вступ…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи використання арттерапії як методу корекції поведінки дітей дошкільного віку..... 12
1.1. Сучасні підходи до визначення поняття «арттерапія» у науковому просторі..... 12
1.2. Загальна характеристика видів арттерапії……..... 21
1.3. Можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку……. 31
Розділ 2. Емпіричне дослідження ефективності корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії……..... 40
2.1. Характеристика корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку……..... 40
2.2. Специфіка роботи для корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії..... 50
2.3. Методичні рекомендації вихователям та батькам дітей дошкільного віку щодо корекції небажаної поведінки засобами арттерапії..... 58
Висновки……..... 69
Список використаних джерел……... 72

ВСТУП

Сучасний навчально-виховний процес у закладах дошкільної освіти в Україні передбачає всебічний розвиток дитини: інтелектуальний, духовний, творчий тощо. За Законом України «Про освіту», кожна ланка освітнього процесу передбачає й забезпечення успішної соціалізації особистості та реалізації її компетентності у соціальному просторі. Освіта в Україні передбачає виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству[42].

У Законі Україні «Про дошкільну освіту» вказано, що одним із пріоритетних завдань її дошкільної ланки є формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду[40].

Тобто, вона має за мету сформувати правильну, еталонну соціальну поведінку, збагатити дитину знаннями про поведінкові норми та соціальні правила. За Базовим компонентом дошкільної освіти, формування правильної соціальної поведінки та отримання соціального досвіду у дітей дошкільного віку є важливим завданням у зазначеному віковому періоді. На це вказує виділення окремого освітнього напрямку «Дитина в соціумі» [41].

Таким чином, чинні законодавчі та нормативні освітні документи в Україні вказують на важливість здійснення всебічного виховання дитини дошкільного віку, зокрема, соціального. Зазначеному процесу може зашкодити порушення її поведінки.

Відсутність належної корекції поведінки негативно впливає на психічний, емоційний стан дитини та погіршує її стосунки з батьками, вихователями та однолітками. Зазначена поведінка може зашкодити дитині стати повноцінним членом суспільства у майбутньому. Тому її корекція становить не тільки суспільну, але й особистісну актуальність (важливість корекції поведінки безпосередньо для кожної дитини дошкільного віку, для її розвитку) [47].

Проблема корекції неприйнятної поведінки дітей дошкільного віку є досить актуальною у науковому просторі таких галузей як: психологія та педагогіка. Сучасні науковці приділяють увагу розгляду чинників небажаної поведінки дошкільників та знаходяться в активному пошуку оптимальних методів та засобів її корекції [27].

Треба відмітити значний внесок у дослідження проблеми корекції поведінки дітей дошкільного віку таких вчених як: В. Єфремова [14], Н. Пихтіна [36; 37], І. Шишова [57] тощо. Педагоги визначали вікові чинники виникнення небажаної поведінки (розвиток емоційної сфери, поведінкові особливості дітей дошкільного віку) та виховні методи впливу на неприйнятну поведінку. Зазначені дослідники внесли фундаментальні знання у розгляд проблеми визначення сутності, чинників та методів корекції поведінки дітей дошкільного віку, яка є неприйнятною у соціальному просторі.

Фахівці у галузі психології та педагогіки приділяють значну увагу обґрунтуванню доцільності використання різноманітних методів та засобів корекції поведінки дітей дошкільного віку, яка є небажаною. Вони виокремлюють потужний потенціал наступного методичного інструментарію: ігри (Н. Максимова [28], Н. Пихтіна [37]), усна народна творчість (В. Ляшенко [27], М. Марценюк [29]), театралізована діяльність (Є. Демченко [11], О. Потапова [39]), арттерапія (О. Глушковська [9], В. Ляшенко, Т. Разводова [43] та ін.) тощо.

У психологічній та педагогічній практиці зростає тенденція до використання арттерапії з дітьми дошкільного віку. Арттерапія представлена різноманітними арттехніками, які можуть використовуватися як вихователями закладів дошкільної освіти, так і їх батьками. Зазначений метод передбачає здійснення впливу на розвиток особистості засобами мистецтва.

У науковому просторі арттерапія як об’єкт дослідження активно розглядається вченими у галузі педагогіки (K. Cherry [60], A. Feeney [61], A. Muacevic [62], О. Біда [5], Т. Ільницька[16], П. Коваль [21], А. Кошель [23], В. Лаврухіна [25], І. Олещенко [33], Ю. Савченко [45], О Сорока [49],

Н. Ярощук [59] та інші). Тенденція розглядання арттерапії в роботі з дітьми дошкільного віку пояснюється її поліфункціональністю та доступністю. Вона може виконувати розвивальну та корегуючу функцію у житті дошкільника. Для дітей цього віку творча діяльність є близькою, зрозумілою та комфортною.

Саме тому техніки арттерапії активно вивчаються у психолого-педагогічній літературі як засоби корекції небажаної поведінки. Можливості арттерапії у роботі з корекції неприйнятної соціальної поведінки дітей дошкільного віку були висвітлені у роботах наступних учених: (О. Глушковська [9], Т. Карацюба [19] та ін.). Учені вказують на продуктивність таких технік арттерапії як: музикотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, пісочна терапія, ігротерапія тощо. Педагоги переконані, що зазначені арттехніки уможливлюють роботу із різноманітними порушеннями поведінки дітей дошкільного віку: від тривожності до агресивності.

Використання арттерапії в процесі корекції поведінки дітей дошкільного віку потребує дотримання окремих вимог. Розгляд цього питання у науковій літературі є недостатнім. Тому важливо вивчати арттерапію як інструмент корекції небажаної поведінки дітей дошкільного віку та правила її організації та впровадження.

Враховуючи актуальність зазначеної проблеми, визначено тему кваліфікаційної роботи: «Арттерапія як метод корекції поведінки дітей дошкільного віку».

Мета дослідження: на теоретичному рівні розглянути сутність та можливості арттерапії як методу корекції поведінки дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремити сучасні підходи до визначення поняття «арттерапія» у науковому просторі.

2. Надати загальну характеристику видам арттерапії.

3. Розглянути можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку.

4. Надати характеристику корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

5. Запропонувати сценарії занять для корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії.

6. Розробити методичні рекомендації вихователям та батькам дошкільників щодо корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії.

Об’єкт дослідження: процес корекції поведінки дітей дошкільного віку в освітньому просторі ЗДО.

Предмет дослідження: процес корекції поведінки дітей дошкільного віку засобами арттерапії.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психологічної, педагогічної літератури для визначення об’єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних.

Теоретичне значення роботи: у роботі теоретично обґрунтовані такі поняття як: «терапія», «арттерапія», «небажана поведінка», надана загальна характеристика видам арттерапії та виокремлені можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку, зокрема, в процесі корекції їх небажаної поведінки. Матеріали роботи будуть корисними для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Дошкільна освіта».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що у роботі містяться самостійно розроблені методичні матеріали, які можуть бути практично використані вихователями та батьками дітей дошкільного віку. Мова йде про запропоновану систему роботи для корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії та методичні рекомендації вихователям та батькам дітей дошкільного віку щодо корекції небажаної поведінки в контексті запропонованої проблеми.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини (2 основних розділи), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний об’єм роботи становить – 78 сторінок. Основний зміст роботи викладений на 71 сторінці.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ ЯК МЕТОДУ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сучасні підходи до визначення поняття «арттерапія» у науковому просторі

У науковому просторі термін «арттерапія» розглядається у різних напрямках. Наразі, у науці не існує єдиного підходу до визначення сутності зазначеного поняття. Зважаючи на це, доцільним є розглянути існуючі сучасні підходи до тлумачення терміну «арттерапія».

Розглядаючи сутність вищезазначеного поняття, важливо звернути увагу, що термін походить з латинської мови та дослівно перекладається як «мистецтво, яке здатне лікувати»[12].

В основі терміну знаходяться два поняття «мистецтво» та «терапія». Мистецтво характеризують як творчу художню діяльність у різноманітних сферах (література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-вжиткове мистецтво тощо). Щодо терміну «терапія», то він має грецьке коріння та під ним розуміють розділ медицини, який займається вивченням внутрішніх хвороб, здійснює розробку методів їх лікування та профілактики [49].

Утвердження арттерапії як унікального та загально визнаного терапевтичного підходу відбулося зовсім недавно, у середині XX століття. Протягом усієї історії людства, були виокремлені великі функціональні можливості мистецтва як засобу спілкування, самовираження, групової взаємодії, діагностики та вирішення конфліктів [62].

Як і всі напрями психотерапії, арттерапія походить з клінічної практики. Вагомий вплив на розвиток арттерапії надали ідеї З. Фройда та К. Юнга. Це стосується методів аналізу та інтерпретації художнього матеріалу. З. Фройд дотримувався думки, що творчість має змогу розрити несвідоме (втрачені

спогади, почуття тощо) у вигляді символів. Щодо К. Юнга, він сприймав творчість як елемент терапії. Він вважав, що символи та образи допомагають особистості виражати енергію несвідомого, що відновлює психічний баланс між несвідомим і свідомим «Я». Також К. Г. Юнг був переконаний, що творчість зумовлює особистісне зростання [10].

Термін «арттерапія» був вперше вжитий у 1938 р. Його автором є художник англійського походження А. Хілл. Митець дотримувався у своїй творчості рис імпресіонізму та експресіонізму. Вплив мистецтва на психологічний стан особистості був доведений А. Хіллом на основі власного досвіду. У 1938 році художник перебував на лікуванні туберкульозу у санаторії, де активно займався живописом. Митцем було помічено, що заняття мистецтвом надавало позитивний ефект на його психоемоційний стан, що зумовлювало його швидке одужання. Зважаючи на цей досвід, вже у 1939 р. А. Хілл став самостійно викладати арттерапію (живопис) у санаторії з метою покращення психологічного стану пацієнтів, які повернулися з місць, де відбувалися активні бойові дії. Художник дійшов висновку, що мистецтво надавало солдатам можливість відволікатися від своєї травми та позбутися наявних психічних розладів. У 1942 році А. Хілл вперше використав термін «арттерапія» у науковому просторі. Згодом, у 1945 році його ідеї щодо можливостей арттерапії були опубліковані у монографії «Мистецтво проти хвороб». Зазначена наукова праця надала йому можливість стати президентом Британської асоціації арттерапевтів [61].

У 1940-х роках кілька авторів у галузі психічного здоров’я почали описувати свою роботу з людьми, які пройшли курс лікування, як «арт-терапію». Оскільки на той час не було офіційних курсів арттерапії чи навчальних програм, ці постачальники послуг часто отримували освіту в інших дисциплінах і перебували під наглядом психіатрів, психологів чи інших спеціалістів з питань психічного здоров’я [62].

Отже, арттерапія як дисципліна виникла в 1940-х роках і набула більшого поширення в 1970-х роках. Подібно до іншої експресивної арттерапії, такої як терапія танцями чи музичною терапією, вона спирається на творчість [61].

Перші наукові дослідження у напрямку арттерапії були здійснені науковицею з Америки М. Наумбург. На її думку, зазначений метод відрізнявся великим потенціалом, зокрема, у напрямку впливу на емоційно-чуттєву сферу особистості [21].

Спочатку, арттерапія набула свого поширення в англомовних країнах (Великобританія, США). Її характеризували як метод здійснення лікування психоемоційного стану особистості пластичною образотворчою діяльністю. Арттерапія зумовлювала використання саме візуальних мистецтв, тих, які безпосередньо впливали на зоровий аналізатор людини. Надалі, арттерапія почала широко використовуватися у медичній та педагогічній практиці [49].

Таким чином, можемо зробити висновок, що на етапі свого становлення, під арттерапією розуміли саме психотерапевтичний напрямок, який використовували для покращення психоемоційного стану особистості, за допомогою мистецтва.

Здійснивши аналіз наукових праць сучасних авторів (О. Біда, М. Козігора, Ю. Руденко та ін.), ми дійшли висновку, що поняття «арттерапія» активно вживається у таких науках як: психологія, педагогіка, соціологія, соціальна педагогіка тощо. У психології арттерапію розглядають як метод психологічного впливу та розвитку особистості через мистецтво [44]. У педагогічній науці арттерапевтичні техніки розглядають та використовують як метод виховання [22]. Щодо соціології та соціальної педагогіки, у зазначених наукових галузях, арттерапію розглядають як метод соціальної комунікації та засіб розвитку комунікативних навичок особистості, в процесі її творчої діяльності [5].

Погоджуємося із зарубіжними науковцями A. Muacevic та J. K. Adler, які переконані, що арттерапія є гібридною галуззю, тобто в її основі знаходяться як

психотерапевтичні можливості, так й можливості творчого розвитку особистості [62].

У сучасній науковій літературі найчастіше можна знайти підходи до розуміння «арттерапії» як психологічного поняття. Були знайдені наступні тлумачення терміну «арттерапія» у психологічній науці:

1) процедура терапії особистості, за допомогою засобів мистецтва [16];

2) інноваційна технологія використання мистецтва, яка має можливість зберегти психічне здоров'я особистості [16];

3) засіб піклування про емоційний стан людини, її психічне здоров'я засобами художньої діяльності [44];

4) створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини [15];

5) процес використання засобів мистецтва для передачі почуттів та інших проявів психіки людини з метою зміни структури її світовідчуття [21];

6) напрям психології, заснований на мистецтві та творчості, який покликаний допомогти пацієнту усвідомити свій внутрішній стан шляхом створення ним візуального образу, метафор, символів [33];

7) техніка, що ґрунтується на ідеї, що творче самовираження може сприяти зціленню та психічному благополуччю [60];

8) інструмент, який терапевти використовують, щоб допомогти пацієнтам інтерпретувати, виражати та вирішувати свої емоції та думки [61];

9) система психологічної допомоги, заснована на мистецтві та творчості, а також побудові та розвитку психотерапевтичних стосунків [10].

На нашу думку, для повноцінного розуміння сутності поняття «арттерапія» у психологічній науці, важливо звернути увагу на учасників (елементів) процесу арттерапії. Так, в арттерапії існує три елемента-учасника. Це:

1) клієнт (той, на кого здійснюється вплив);

2) психотерапевт (той, хто спрямовує вплив);

3) образотворчий матеріал (засіб, який здійснює вплив) [49].

Треба зазначити, що у контексті психологічної науки, арттерапія виконує наступні функції:

1) психотерапевтична – мистецтво, використання якого передбачено арттерапією, може надавати лікувальний ефект, здійснювати вплив на психологічне здоров'я особистості, розв'язувати проблеми психологічного характеру тощо;

2) корекційна – арттерапія здатна корегувати особливості розвитку особистості (наприклад, покращити самооцінку, побороти неадекватні форми поведінки, налагодити міжособистісні комунікації);

3) діагностична – продукти творчої діяльності можуть надати окрему інформацію про індивідуально-психологічні особливості особистості;

4) розвивальна – мистецтво має змогу зумовлювати всебічний розвиток особистості [22].

Арттерапія створює позитивну емоційну атмосферу, здійснює позитивний вплив на психіку особистості. За допомогою арттерапії можна корегувати негативні емоційні та психічні стани (тривожність, агресія, фрустрація тощо), підвищує самооцінку, знижує напруження емоційного характеру тощо. Також арттерапією можна назвати ефективним методом розвитку окремих сфер особистості (емоційна, вольова, комунікативна тощо) [6].

У сучасній науковій психологічній літературі (Н. Атаманчук, Ю. Бриндіков, О. Нікітіна, та ін.) можна зустріти інформацію про ефективність використання арттерапії під час роботи зі стресовими проявами особистості. Це пояснюється наявністю здатності зняти накопичену психологічну напругу, заспокоїти та зосередити. Усі можливості арттерапії спрямовані на вирішення психологічних проблем, подолання стресу та його наслідків. Треба зазначити, що арттерапію як засіб боротьби зі стресовими проявами можна використовувати як дітям, так й дорослим [6].

Окрім цього, арттерапія здатна сформувати в особистості стресостійкість та стабілізувати її психічний стан. Також відмічають позитивний вплив

арттерапії на когнітивну та емоційну сферу особистості. Вплив на першу виявляється у здатності до самоусвідомлення, своїх вчинків, реалізації своїх інтелектуальних та творчих можливостей. Щодо емоційної сфери особистості, арттерапія надає можливість їй виразити свої емоції негативного та позитивного характеру, подолати страхи та тривожні прояви [2].

Отже, можемо побачити, що у психологічній науці не існує єдиного підходу до розуміння поняття «арттерапія». Спостерігаємо, що зазначений термін розглядають як процедуру, інноваційну технологію, засіб, процес діяльності, напрямок психології, техніку, систему психологічної допомоги та інструмент. Єдиною спільною тезою щодо інтерпретації терміну «арттерапія» є те, що вона здійснює вплив на психоемоційний стан особистості, під час взаємодії (створення) із засобами мистецтва. Дотримуємося думки, що арттерапію доцільніше розглядати саме як техніку психологічного впливу, яка зумовлює використання такого засобу (інструменту) як мистецтво.

О. Біда під арттерапією розуміє засіб творчого розвитку особистості. На думку вченої, арттерапевтичні техніки можуть розкрити творчий потенціал людини, надати їй можливість створювати оригінальні продукти мистецтва. О. Біда стверджує, що арттерапія зумовлює спонтанну образотворчу діяльність, яка здатна творчо розвивати особистість та внести гармонію у її внутрішній світ [5].

Частково погоджуємося із вищезазначеною думкою, але вважаємо, що доцільніше під арттерапією розуміти не лише засіб творчого розвитку особистості, але й техніку терапевтичного впливу.

У наукових літературних джерелах (О. Біда, О. Сорока та ін.) існують цікаві підходи щодо розуміння арттерапії з позиції адаптації особистості. У зазначеному напрямку арттерапія розглядається як «інтегрувальний адаптаційний механізм, що надає людині активну позицію відносно можливостей пристосування до середовища, яке сприяє загальній гармонізації особистості» [49, с. 12].

Також поширені погляди на арттерапію як на особливу форму відреагування і сублімації. Художня сублімація виникає тоді, коли інстинктивний імпульс людини замінюється візуальним, художньо-образним представленням. Як вважають прибічники цієї концепції, творчість як одна з форм сублімації дозволяє проявляти, усвідомлювати, а також виражати та тим самим відреагувати в мистецтві різні інстинктивні імпульси (сексуальні, агресивні) і емоційні стани (депресію, тугу, пригніченість, страх, гнів, незадоволення тощо). Таким чином знижується небезпека зовнішніх проявів вказаних переживань у соціально небажаній поведінці [5].

Дотримуємося думки, що арттерапія може зумовлювати продуктивну адаптацію у соціальному просторі. Це пояснюється тим, що мистецький матеріал, який є засобом впливу у арттерапії, має змогу позитивно впливати на психоемоційний стан особистості, що може зумовлювати ефективну роботу адаптаційних можливостей її організму.

У сучасному науковому просторі можна досить часто зустріти термін «арттерапія» у педагогічних літературних джерелах (М. Козігора, Т. Горшкальова та ін.). У педагогіці існують наступні підходи до розуміння цього поняття:

1) турбота про емоційне самопочуття і психологічне здоров’я особистості, групи, колективу засобами художньої діяльності [49];

2) соціально-психологічне лікування, засобами мистецтва [5];

3) спосіб виховання, корекції, розвитку з використанням занять художньою творчістю [34].

На думку М. Козігори, арттерапія у педагогіці може розглядатися як метод навчання, виховання та психологічного зцілення [22].

У педагогіці арттерапія представлена у таких поняттях як: «емоційне виховання», «емоційна освіта», «арт педагогіка». За визначенням Т. Горшкальової, під артпедагогікою доцільно розуміти галузь педагогічної науки, яка передбачає використання засобів образотворчого мистецтва з метою виховання та розвитку особистості [10].

У контексті педагогіки, арттерапія може виконувати наступні функції:

1) виховна – за допомогою мистецтва здійснюється виховання особистості. Це може відбуватися у напрямку морального, естетичного, етичного виховання тощо;

2) розвивальна – образотворча діяльність, яка передбачена арттерапією, здатна зумовлювати розвиток особистості, зокрема, розкриття її творчого потенціалу, розвиток вольових, особистісних якостей тощо;

3) корекційна – арттерапія може використовуватися під час корекції окремої поведінки, особливостей розвитку особистості тощо [22];

4) комунікативна – мистецтво має змогу сформувати адекватну міжособистісну поведінку, самооцінку, соціально розвивати [33];

5) прогностична – програмування та прогнозування процесу виховання і розвитку особистості, діяльності всіх суб'єктів соціального виховання, надання допомоги у саморозвитку та самовихованні особистості, визначення перспектив розвитку особистості в процесі соціалізації на основі аналізу соціальної та психолого-педагогічної ситуації;

6) організаційно-комунікативна – сприяння включенню суб'єктів в процесс виховання;

7) аніматорська – організація дозвіллєвої, спортивно-оздоровчої, художньої діяльності [34].

Таким чином, можемо побачити наявність саме соціального акценту під час тлумачення терміну «арттерапія» у педагогічній науці. Тобто, арттерапія – це мистецькі заняття під час освітнього процесу, які мають за мету здійснити окремий вплив (виховний, розвивальний, корегуючий тощо) на особистість здобувачів освіти.

У наукових джерелах із соціальної роботи (І. Олійник, Ю. Руденко та ін..) та соціальної педагогіки (Т. Горшкальова, О. Сорока та ін.), як й у педагогіці, арттерапію розглядають як альтернативну практику, яка передбачає використання творчої діяльності з метою гармонізації, розвитку особистості. У педагогіці у цьому контексті, використовуються такі терміни як «терапевтична

педагогічна система», «здоров'язбережувальні технології», «педагогічні основи арттерапії в освіті вчителя» тощо [49].

До функцій арттерапії у соціальній педагогіці та соціальній роботі відносять:

1) функція соціально-педагогічної підтримки – надання кваліфікованої соціально-педагогічно-психологічної допомоги клієнтові в процесі саморозвитку, самооцінці, самоствердженні, самореабілітації, самоорганізації, самореалізації;

2) реабілітаційна – організація системи заходів щодо соціально-педагогічної реабілітації та підтримки осіб, які відчувають соціально-економічні, професійні та інші складнощі в системі суспільних, сімейних, особистісних та інших сферах, що викликають різні форми соціальної дезадаптації;

3) фасилітативна – здійснення соціально-педагогічної діяльності у ролі посередника, помічника [34].

Щодо медицини, у зазначеній науці, арттерапія розглядається як засіб загального оздоровлення особистості. Тобто, її вплив на покращення не тільки психологічного стану людини, але й її фізичного здоров'я [49].

Тобто, розглядаючи термін «арттерапія» у контексті різних наук, можемо зробити висновок, що у психологічній науці зазначене поняття розглядається як те, що зумовлює психотерапевтичний, психокорекційний вплив на особистість. Педагогічна наука характеризує арттерапію як феномен соціально-психологічного впливу, який зумовлює розвиток та виховання особистості. У соціології арттерапію розглядають як практику, яка має змогу здійснювати особистісний та соціальний розвиток людини. Щодо медицини, можемо спостерігати, що під арттерапією розуміють засіб загального оздоровлення (фізичного та психологічного) особистості.

Отже, можемо зробити висновок, що у сучасному науковому просторі не існує єдиного підходу до визначення сутності поняття «арттерапія». Поліфункціональні можливості арттерапії надають можливість

використовувати її у різних науках та напрямках. Так, було виявлено, що зазначений термін використовується у таких науках як: психологія, педагогіка, соціальна педагогіка, медицина. На основі аналізу наявних сучасних підходів до визначення поняття «арттерапія», можемо зробити висновок, що її доцільно розуміти як напрямок впливу на особистість засобами мистецтва, які можуть виконувати психотерапевтичну, психокорекційну, виховну, розвивальну, діагностичну та комунікативну функції.

1.2. Загальна характеристика видів арттерапії

Арттерапія представлена різноманітними напрямками та техніками. Арттерапевти використовують різні види образотворчого мистецтва у своїй діяльності, кожен з яких має змогу виконувати окремі функції. Надамо загальну характеристику видам арттерапії, якими активно користуються у галузі психології та педагогіки.

Треба зазначити, що майже усі види арттерапії можуть використовуватися у двох формах: активній та пасивній. Остання передбачає використання вже наявного образотворчого матеріалу. Щодо активної форми, вона зумовлює самостійне створення продукту мистецтва [50].

Найбільш поширеним напрямком арттерапії, який активно використовується у психологічній та педагогічній практиці є ізотерапія. Ізотерапія – це техніка арттерапії, яка передбачає здійснення терапевтичного ефекту під час малювання [34].

Малюнок під час ізотерапії відрізняється своєю творчістю, спонтанністю та тематичністю. Він може зображуватися на різних поверхнях (папір, полотно, дерево, скло, тканина тощо)та різноманітними засобами (фарба, олівець, масляна та художня пастель, фломастери, крейда тощо) [30].

Ефективність використання ізотерапії в психологічних практиках пояснюється тим, що через малюнок особистість вільно висловлює свої думки,

почуття, переживання, використовуючи окремі образи, символи та кольори. Це дозволяє вивільнитися від негативних думок, переживань, спроєктувати свій внутрішній світ та відношення до навколишнього. Окрім цього, ізотерапія надає можливість активізувати когнітивні можливості особистості, її пізнавальні процеси (мовлення, сприйняття, мислення, уява тощо) [53].

Ізотерапія може виконувати наступні функції:

1) діагностична – малюнок має проєктивний характер та може бути використаний як інструмент для діагностики психоемоційного стану особистості, для визначення наявності у неї окремих негативних психічних станів та якості її міжособистісних стосунків;

2) корекційна – ізотерапія корегую негативні психічні прояви та стани особистості, може допомогти пережити психологічно травмуючи ситуації тощо;

3) розвивальна – ізотерапія, як й будь-яка техніка арттерапії, зумовлює творчий розвиток особистості, може забезпечувати її когнітивний, пізнавальний та комунікативний розвиток [51].

Під час ізотерапії терапевт може використовувати наступні методики малювання:

1) вільне малювання (малюнок виконується у техніці та матеріалами, які обрав власне клієнт);

2) комунікативне малювання (малювання у парах);

3) спільне малювання (групове малювання на одному аркуші);

4) доповнююче малювання (представлено малюнком, який виконується по колу кожним учасником певними елементами);

5) дудлінг (малюнок виконується окремими елементами: кружечок, гачок, ромб, палички тощо);

6) зентангл (симбіоз медитації та малювання) [17].

Другий вид арттерапії, який активно використовується як з дітьми, так й з дорослими – це пісочна терапія. Вона передбачає використання таких засобів як: вода, пісок, камінці, мушлі, рослини тощо. Під час пісочної терапії

відбувається осмислення та моделювання стратегій поведінки особистості, що допомагає їй пропрацювати та витіснити негативні емоції та переживання [4].

«Пісочна терапія – один із психокорекційних, розвивальних методів, спрямованих на розв'язання особистісних проблем через роботу з образами особистої та колективної підсвідомості» [34, с. 210].

Під час пісочної терапії використовується дерев'яна таця (50×70×8 см), пісок, вода і колекція мініатюрних фігурок (люди, тварини, об'єкти інфраструктури тощо). Останні надають можливість спроєктувати свої переживання та емоції та надалі працювати з ними [4].

Процес створення піскових композицій відображає циклічність життя та динаміку психічних змін особистості, а їх зміст – різні рівні психічного життя особистості, що разом уможливлюють доступ до найглибших пластів психіки [17].

Загалом, можна виділити такі функціональні можливості пісочної терапії:

1) дозволяє «пропрацювати» травматичні життєві ситуації;

2) надає можливість відреагувати негативний емоційний досвід в процесі творчої діяльності;

3) розширює внутрішній досвід особистості;

4) змінює характер самоставлення, до окремих періодів свого життя (минуле, теперішнє, майбутнє) та подій;

5) дозволяє побудувати довіру до навколишнього світу, набути необхідних комунікативних навичок [28].

Наступний вид арттерапії – це глинотерапія. Глинотерапія передбачає роботу з матеріалами пластичного характеру. Всупереч назві напрямку, творче самовираження особистості може відбуватися не тільки під час безпосереднього використання глини, але й можуть використовуватися такі пластичні матеріали як: пластилін, тісто для ліплення тощо. Висока тенденція до використання глини, під час зазначеної терапії, пояснюється тим, що вона дозволяє легко створювати окремі символи [13].

Глинотерапія виконує психокорекційну функцію у житті особистості. Вона має змогу:

1) розвивати емоційний інтелект;

2) сформувати нові переживання;

3) подолати травматичний досвід;

4) надати можливість усвідомити власні емоції та почуття [51].

Використання глинотерапії відрізняється своєю ефективністю, якщо у людини наявні такі порушення як:

1) порушення емоційної сфери;

2) переживання стресу чи депресії;

3) наявність емоційної лабільності та імпульсивності;

4) знижений емоційний тонус;

5) наявність почуття самотності;

6) конфлікти у міжособистісних стосунках;

7) незадоволеність шлюбом, стосунками у сім'ї;

8) високий рівень тривожності, наявність страхів та фобій;

9) переживання смерті близьких та рідних;

10) низький рівень самооцінки;

11) наявність психосоматичних проблем;

12) наявність тілесних затисків [30].

Таким чином, бачимо поліфункціональні можливості глинотерапії. Можемо помітити, що зазначений напрямок має змогу впливати не тільки на психічне, але й фізичне здоров'я особистості.

Під час глинотерапії важливо зосередитися на власних емоціях, наявній проблемі, почуттях, які вона викликає. Досить час на сеансах з глинотерапії (ліплення) клієнтам пропонується створити з пластичного матеріалу окрему емоцію чи почуття [31].

Досить цікавим напрямком арттерапії є казкотерапія. Вона надає змогу створювати зв'язки між казковими подіями та реальним життям, використовуючи метафору. Казкотерапія може мати активну та пасивну форму.

Пасивна форма передбачає використання вже наявної казки окремої тематики. Що стосується активної форми казкотерапії, то під час неї клієнт самостійно створює власну казку, яка відображає його внутрішні почуття та переживання. Загалом, казкотерапія дозволяє усвідомити свій внутрішній світ, набути гармонії з ним, розширити свою свідомість [13].

«Казкотерапія – це метод арттерапії, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення способів взаємодії з навколишнім світом. Концепція цього методу заснована на ідеї цінності метафори як носія інформації» [34,с. 211].

Під час казкотерапії, робота з казкою може відбуватися у наступних напрямках:

1) обговорення казки;

2) самостійне створення казки клієнтом (клієнтська казка);

3) інсценування і драматизація написаної казки;

4) робота з основними мотивами казки [17].

З метою здійснення психотерапевтичного та психокорекційного впливу, використовують такий напрямок арттерапії як мандалотерапія. Мандалотерапія передбачає використання циркулярних круглих зображень (мандала), які мають за мету діагностувати та дослідити внутрішній світ особистості. Мандала має велику історію та сприймається у магічному контексті. Це пояснюється тим, що «магічне коло» мандала у давнину використовувалося для захисту храмів, їх оформлення. Вважалося, що у мандалах наявний потужний заряд енергії. У контексті сучасної арттерапії, використання мандали здатно забезпечити психологічний баланс особистості. Мандалотерапія може мати пасивну, активну та змішану форму. Під час пасивної форми використовуються вже готові мандали. Активна форма мандалотерапії, в свою чергу, передбачає самостійне створення мандали та її довільне заповнення елементами малювання. Під час змішаної форми мандалотерапії, клієнт обирає вже готовий шаблон мандали та розмальовує його [4].

Мандала виступає символом внутрішнього світу особистості. Вона здатна відображати її глибинні проблеми, емоції та почуття. Зважаючи на це, розмальована мандала є діагностичним інструментом, який можна проаналізувати та інтерпретувати. Мандала як діагностичний та психотерапевтичний матеріал надає такі ефекти як:

1) ефект дзеркала (клієнт здійснює проєкцію свого внутрішнього світу на мандалу);

2) ефект структурних елементів (допомагає особистості усвідомити єдність всіх елементів кола: власне коло, як символ глибокого зв'язку з власним «Я» та своєю сутністю, відчуття абсолютної безпеки та комфорту (символ кола, як «особистісного кокона»);

3) ефект сеансу (мандала надає можливість розв'язати особисті проблеми);

4) ефект взаємодії з творчими елементами (забезпечення особливого способу самовираження особистості через використання елементів творчості) [27].

Загалом, можна виокремити наступні функції мандалотерапії:

1) корегує рівень самооцінки;

2) надає можливість позбутися негативних психічних станів (агресія, тривожність, депресія);

3) формує позитивну установку на подальше життя;

4) здійснює діагностику та корекцію психоемоційного стану особистості;

5) надає можливість працювати з кризовими ситуаціями;

6) стимулює творчий розвиток особистості [13, с. 850].

Колажування як напрям арттерапії передбачає створення окремих зображень (колажів), які можуть містити різноманітні елементи (фотографії, вирізки з газет та журналів, тканина, кольоровий папір, дерево, мотузки тощо). Зазначена арттерапевтична техніка може використовуватися як в індивідуальній, так й у груповій формі. Допоміжним засобом під час

колажування може виступати музика, що уможливлює творче спрямування особистості на створення колажу та позитивну атмосферу під час терапії [53].

Колажування надає змогу:

1) вирішити внутрішньоособистісні та міжособистісні проблеми;

2) розкрити творчий потенціал особистості;

3) висловити свої почуття та думку під час творчого самовираження;

4) надати «вихід» емоціям негативного характеру;

5) розвивати мотиваційну сферу особистості, побудувати плани на майбутнє;

6) усвідомити патерни поведінки, соціальні ролі та установки;

7) визначити життєві пріоритети [50, с. 66].

Проєктивним та психотерапевтичним ефектом відрізняється такий арттерапевтичний напрямок як маскотерапія. Інструментом проєкції при цьому виступає маска, яка відображає внутрішній глибинний стан людини. За допомогою маскотерапії, людина має змогу усвідомити власну сутність як особистості. Попри те, що маска «поглинає» індивідуальність особистості, вона надає можливість ознайомитися з власними, ще невідомими сторонами [30].

Показаннями для використання маскотерапії є наявність таких проблем як:

1) страхи, фобії;

2) деструктивні форми переживання;

3) деперсоналізація та деіндивідуалізація особистості [50].

Маскотерапія передбачає створення різноманітних масок. Мова йде про:

1) соціальні маски (при порушенні соціальних ролей особистості);

2) архетипічні маски (стереотипні моделі людей);

3) культурно-історичні маски (образи окремих історичних постатей чи відомих людей);

4) гротескні маски (маски гумористичного характеру, які використовують для роботи зі складними життєвими ситуаціями, гострими темами);

5) нелюдські маски (образи тварин, сил природи, які використовуються на етапі пошуку самоідентичності) [17, с. 89].

Наступним видом арттерапії є драматерапія. Драматерапія – це арттерапевтичний напрямок, який передбачає використання театралізованої діяльності. В процесі зазначеної діяльності використовується технічний прийом драматизації, з метою розігрування окремих сюжетів. Драматерапія здатна зумовлювати зцілення особистості від певної психологічної травми чи кризової ситуації [30].

Основоположником зазначеного арттерапевтичного методу вважається Я. Морено. Під його керівництвом було створено перший терапевтичний театр. Драматерапія – це симбіоз таких засобів як: театралізована, танцювальна, музична та образотворча діяльність. Остання представлена у вигляді гриму, декорацій тощо. Цей арттерапевтичний метод активно використовується у сімейній, поведінковій, соціальній та особистісній психотерапії [13].

У процесі драматерапії, особистість пише п’єсу та розігрує її, вирішуючи власні глибинні, психологічні проблеми. Під час безпосередньої драматизації, може використовувати імпровізація. Також доцільним є використання рольових, ритуальних ігор, різноманітних масок [4].

Драматерапія виконує такі психотерапевтичні та розвивальні функції:

1) дозволяє усвідомити власні тілесні та поведінкові патерни;

2) розвиває спонтанність та імпровізаційність;

3) надає можливість вдосконалити та розвивати режисуру свого життя, змінити його сценарій тощо;

4) розвиває емоційну, когнітивну, поведінкову пластичність;

5) розвиває множинність особистості;

6) формує здатність контролювати власні емоції;

7) зумовлює комунікативний та соціальний розвиток особистості [7, с. 11].

Наступний напрям арттерапії – це музикотерапія. Це арттерапевтична практика, яка має за мету покращити психофізіологічний стан особистості,

засобами мелодій та звуків. Зазначений метод арттерапії був впроваджений у психотерапію у 20-х рр. XX ст. Її основоположником став педагог та мистецтвознавець О. Райнер. Музикотерапія може відбуватися у пасивній та активній формі. Пасивна форма передбачає прослуховування різноманітних музичних творів. Щодо активної форми, під неї людина самостійно займається музичною діяльністю (гра на музичних інструментах, спів, ритміка тощо).

Загалом, виділяють такі функції музикотерапії:

1) регулює психовегетативні процеси, фізіологічні функції організму;

2) покращує психоемоційний стан особистості;

3) підвищує комунікативну та соціальну активність;

4) дозволяє засвоїти нові патерни поведінки;

5) активізує творчий потенціал особистості;

6) знижує прояви тривожності, напруги;

7) дозволяє позбутися депресії та стресу [51].

Треба зазначити, що музикотерапію не можна використовувати з людьми, які мають тяжкі психічні захворювання, судоми. Це може зашкодити їх загальному самопочуттю та психічному здоров'ю [31].

Ще одним напрямком арттерапії є ігротерапія. Зазначений напрям зумовлює здійснення психотерапії, використовуючи метод гри. Він покращує фізичний, психічний та емоційний стан дорослих та дітей [48]. «Гра тут розглядається як засіб висловлювання думок і почуттів, і навіть як спосіб комунікації. У процесі ігротерапії людина, особливо дитина, може висловити свої внутрішні конфлікти та проблеми, які їй складно поясними словами. Ігротерапія застосовується для лікування широкого спектра психологічних проблем та розладів, включаючи аутизм, поведінкові проблеми, тривожність, депресію та багато інших. Це також корисний інструмент у роботі з дітьми з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). В основі ігротерапії знаходиться терапевтична гра. Терапевт може використовувати різні методи, включаючи вільні ігри, спрямовані ігри, рольові ігри, настільні і т. п.» [48, с. 12].

Можна побачити схожість ігротерапії з наступним арттерапевтичним напрямом. Мова йде про такий метод арттерапії як лялькотерапія. Лялькотерапія передбачає здійснення психотерапевтичного впливу, за допомогою ляльки. Лялька у цьому процесі виступає як провідник взаємодії між терапевтом та клієнтом. Вона допомагає налагодити контакт, зорієнтувати на продуктивну взаємодію, формує довіру. Під час лялькотерапії можна користуватися різноманітними ляльками (м'які, Барбі, пупси, пальчикові тощо). Зазвичай, цей арттерапевтичний напрям використовують з дітьми. За допомогою зазначеного методу арттерапії, можливо опрацювати з дітьми їх психологічні травми, підвищити рівень самооцінки, розвивати їх комунікативні навички тощо [13].

Бібліотерапія – це арттерапевтичний метод, який передбачає читання книжок окремої тематики з метою надання психологічної допомоги. Використання зазначеного методу може покращити психічний стан особистості, надати їй душевного спокою та ефективно подолати стресові прояви [51].

Можна виокремити такі функції бібліотерапії:

1) інформаційна – людина має змогу отримати необхідну інформацію щодо своєї проблеми, знайти шляхи до її вирішення;

2) дзеркальна – здійснення порівняння думок автора та читача щодо окремої проблематики, створення власних висновків;

3) освітня – читання покращує стан освіченості людини, зумовлює її інтелектуальний розвиток;

4) ідентифікаційна – читач має змогу знаходити приклад поведінки чи здійснювати власну ідентифікацію з окремим персонажем;

5) функція очищення – читання провокує виникнення процесу психологічного очищення;

6) естетична – читання зумовлює естетичний розвиток особистості;

7) релаксаційна – в процесі читання, людина має змогу заспокоїтися, розслабитися та релаксувати [29, с. 220].

Останній арттерапевтичний напрям, на який доцільно звернути увагу – це кольоротерапія. Вона здійснює психотерапевтичний вплив під час використання світла та кольору. Кольоротерапія має дві форми: візуальне спостереження за окремими кольорами чи безпосереднє нанесення певних кольорів на шкіру клієнта. У контексті зазначеного арттерапевтичного напряму, кожен колір розглядається як інструмент здійснення окремого впливу. Наприклад, червоний використовується при пригніченому настрої та відсутності сил. Синій колір є корисним при депресіях та болях через свою здатність заспокоювати. Зняття стресу та розслаблення буде зумовлювати зелений колір. Для збільшення оптимізму, терапевти використовують жовтий колір. З метою стимулювання появи позитивних емоцій – помаранчевий. Показаннями для використання кольоротерапії можуть бути наступні: наявність стресу, депресії, депривацій сну, підвищеної агресивності, тривожності, при високому кров'яному тиску та шкірних інфекціях [30].

Отже, нами були виокремлені та схарактеризовані такі види арттерапії як: ізотерапія, пісочна терапія, глинотерапія, казкотерапія, мандалотерапія, колажування, маскотерапія, драматерапія, музикотерапія, ігротерапія, ляльковотерапія, бібліотерапія та кольоротерапія.

1.3. Можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку

Дошкільний вік є сенситивним для всебічного розвитку особистості дитини. Для того, щоб розвивати окремі особистісні сфери чи корегувати поведінку дошкільника використовують різноманітні методи та засоби, зокрема, арттерапію. Аналіз наукових джерел щодо сутності та функціональних можливостей арттерапевтичних напрямків надав нам можливість стверджувати, що вони мають змогу виконувати різні функції у житті дорослих та дітей. Звернемо окрему увагу на можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку.

У сучасному закладі дошкільної освіти активно впроваджується різноманітна арттерапевтична робота. Так, А. Кошель повідомляє про найпоширеніші напрямки та їх функції:

1) нетрадиційні напрямки з образотворчої діяльності (корегують мотиваційну сферу дошкільника, знижують прояви тривожності, підвищують самооцінку);

2) колажування (розвиває моторну, когнітивну, мотиваційну сферу дошкільника);

3) ліплення (зумовлює розвиток дрібної моторики, розкриває творчий потенціал, забезпечує пізнавальний розвиток) [23].

Н. Ярощук стверджує, що арттерапевтичні техніки є незамінними у роботі практичного психолога у сучасних закладах дошкільної освіти. Фахівець з практичної психології у дошкільному освітньому закладі може використовувати різноманітні арттерапевтичні засоби як інструменти діагностики, терапії та корекції з метою:

1) зниження проявів агресивної поведінки вихованців;

2) боротьби з тривожними та депресивними станами дітей;

3) забезпечення ефективної соціально-психологічної адаптації нових вихованців;

4) здійснення діагностики загального психоемоційного стану дошкільників;

5) підвищення самооцінки;

6) вирішення конфліктних ситуацій у групі [59].

Загалом, напрями арттерапії у закладі дошкільної освіти мають змогу виконувати наступні функції:

1) розвиваюча (забезпечує пізнавальний та творчий розвиток);

2) корекційна (корегування небажаної поведінки, психоемоційних станів);

3) виховна (здійснення виховання вольових якостей, формування належної поведінки у соціальному просторі);

4) психотерапевтична (поліпшення психоемоційного стану);

5) діагностична (надає можливість здійснити діагностику когнітивного розвитку та психоемоційного стану);

6) освітня (удосконалення та формування знань про твори мистецтва, їх створення, аналіз тощо) [54].

Науковці у галузі педагогіки (Ю. Савченко, Д. Холмецька) дотримуються думки, що використання арттерапії є доцільним у процесі естетичного виховання дітей дошкільного віку. Естетично-виховна робота з дошкільниками арттерпевтичними засобами має змогу сформувати у них здатність до осмислення художньо-естетичної інформації, навчитися емоційно її переживати, здобути необхідний естетичний досвід під час спілкування з мистецькими творами. В процесі естетичного виховання дітей дошкільного віку переважно використовуються пасивні форми арттерапії. Мова йде про розгляд вже наявних образотворчих матеріалів, їх аналіз та оцінка. Оптимальними засобами арттерапії для забезпечення процесу естетичного виховання вважають: живопис, графіку, пісочні малюнки, скульптуру тощо. Тобто, можна використовувати різноманітні види мистецтва, які будуть позитивно впливати на емоційну сферу дошкільника та будуть зумовлювати його естетичний розвиток. В умовах закладу дошкільної освіти, використання арттерапії під час естетичного виховання вихованців може відбуватися у таких формах як: похід до музею, створення естетичного куточку-музею у садочку, перегляд фото та відеоматеріалів, які містять продукти мистецтва тощо [45; 54].

Велика кількість учених-педагогів досліджують можливості арттерапії у роботі з негативними психічними станами дітей дошкільного віку (А. Кошель, І. Тарапата, Л. Тимків, Н. Ярощук). Арттерапевтичні техніки активно використовуються як засіб діагностики та корекції страхів дошкільників. Вони мають можливість здійснити безпечний вхід у їх підсвідомість та розкрити наявні почуття та страхи. До оптимальних арттерапевтичних напрямів для подолання страхів дітей дошкільного віку можна віднести наступні:

1. Ізотерапія – малюнок може виконувати роль діагностичного матеріалу щодо наявності певних страхів та бути засобом їх корекції. Щодо останнього, ізотерапія має змогу працювати з негативними емоціями дитини, боротися з ними. Корекційним впливом та страхи дошкільників відрізняється малювання фарбами. Після малювання обов'язковою частиною корекційної роботи є уточнююча бесіда, під час якої дитина самостійно повинна розповісти про свій страх.

2. Казкотерапія – це арттерапевтичний напрям, який відкриває дитині світ казкових героїв, які можуть допомогти позбутися її страхів. Використання казкотерапії в процесі корекції страхів дошкільників передбачає самостійне створення дитиною казки та безпосереднє знищення свого страху. Одним із дієвих прийомів є перетворення власного страху на щось добре чи смішне. Також з дошкільниками можна використовувати спеціальні терапевтичні казки, які націлені на подолання дитячих страхів.

3. Танцювальна терапія – це напрям арттерапії, який дозволяє передати та скорегувати свій страх у рухах танцю. Зазначений метод має змогу з'єднати свідоме та підсвідоме, допомогти розкритися навіть тим дошкільникам, які відрізняються замкнутістю. Поточні танцювальні рухи дитини можуть виконувати діагностичну функцію та розповісти про наявні страхи та переживання. Після діагностичної роботи треба зумовлювати зміну рухів танцю дошкільників, використовуючи фізичні підтримки, реквізит, з яким можна танцювати та який є відображенням страху тощо.

4. Ігрова терапія – гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку та відрізняється своєю ефективністю в процесі подолання дитячих страхів. Зважаючи на наявність терапевтичної функції ігрової терапії, під час її використання можна допомогти дошкільнику подолати та знешкодити страх, тривоги, прогнати їх та віднайти спокій.

5. Пісочна терапія – це арттерапевтичний напрям, який має можливості допомогти дошкільнику усвідомити свій страх, використовуючи символічні образи та можливість зміни персонажів, розвитку подій, сценарію та подолати

його. Зазначений метод арттерапії може використовуватися як в індивідуальній, так й у груповій формі.

6. Кольоротерапія – метод арттерапії, який, за допомогою окремих кольорів може надавати корегуючий вплив на страх дитини дошкільного віку. Арттерапевти впевнені, що на страх впливає саме блакитний колір. Використовуючи зазначений колір в одязі та оточуючи себе предметами блакитного кольору, можна позбутися наявних страхів.

7. Драматерапія – арттерапевтичний напрям, який допомагає вивільняти страхи дошкільників та знайти шляхи його подолання. Зазначений метод арттерапії доцільно використовувати в комплексі з казкотерапією. Це надасть можливість оживити казкових персонажів, їх страхи, трансформувати їх у щось позитивне.

8. Лялькотерапія. Лялька є повсякденним супутником дитини дошкільного віку. Вона може стати не тільки її другом, але й помічником під час боротьби зі страхами. Дошкільник має змогу розповісти ляльці про свої страхи, а вона, в свою чергу, може відігнати їх. У процесі використання лялькотерапії в роботі з корекції страхів дітей дошкільного віку можна використовувати як справжню ляльку, так й намальовану (самостійно дитиною чи розмальованою нею) [50, с. 116].

Досить часто арттерапію використовують як метод корекції тривожності дітей дошкільного віку. Науковці відмічають (Н. Лалак, В. Лаврухіна) ефективність використання різних технік ізотерапії для здійснення цього завдання. Мова йде переважно про нетрадиційні техніки малювання (малювання нитками, ватними паличками, долоньками, ватними дисками, крупою, клеєм тощо). Під час малювання, діти мають змогу розслабитися, відволіктися від тривожних думок. Позитивним ефектом, в процесі корекції проявів тривожності дошкільників відрізняються й такі арттерапевтичні напрямки як: пісочна терапія, музикотерапія. Остання має змогу впливати не тільки на психоемоційний стан дитини, але й фізичний. Музикотерапія може надавати релаксаційний вплив на нервову систему дошкільника, заспокоювати

її. Також зазначений напрям арттерапії можна використовувати й з метою профілактики негативних психічних станів, зокрема, підвищеної тривожності. Що стосується пісочної терапії, її можна порівняти з процесом медитації. Під час роботи з піском, дитина має змогу відчути свій внутрішній світ та відобразити його у пісочній картині [26; 25].

Окрім впливу арттерапії на емоційну сферу особистості дошкільника, вона позитивно впливає й на процес її соціалізації. Арттерапевтичні техніки досить часто використовують на етапі адаптації до закладу дошкільної освіти. Це пояснюється тим, що вони виконують наступні функції:

1) зумовлюють формування міжособистісних стосунків у груповій творчій діяльності;

2) підвищують рівень самооцінки дітей;

3) зменшують прояви замкнутості та сором'язливості;

4) допомагають подолати комунікативні бар'єри та психологічні захисти;

5) підвищують особистісну цінність, утворюють позитивну «Я-концепцію»;

6) підвищують рівень впевненості у собі шляхом соціального визнання цінності продукту, створеного дитиною [25, с. 180].

Наприклад, пісочна терапія допомагає здобувати життєвий досвід, навчатися взаємодіяти з однолітками, висловлювати свої думки та підтримувати діалог. Маніпулювання з піском сприяє розвиткові образного мислення, фантазії. У дитини інтенсивніше розвивається мовлення, пізнавальні процеси. Використовуючи прийоми та методи арттерапії у соціально-педагогічній діяльності, створюються сприятливі можливості для самовираження дітей, які мають різноманітні проблеми, підвищується їх інтерес до навколишньої дійсності. Заняття арттерапією допомагають розвивати образне мислення, краще розуміти свої внутрішні почуття та емоції, корисні для вирішення складних життєвих завдань, збільшує здатність до адаптації. При цьому відбувається не тільки здійснення процесу навчання і виховання, а й здійснюється процес соціалізації дошкільників [27].

Треба відмітити, що арттерапія досить часто використовується в процесі корекції когнітивного розвитку дітей дошкільного віку. Наприклад, можна виокремити значні можливості використання арттерапевтичних технік в логопедичній роботі. Зокрема, арттерапія активно використовується з дітьми дошкільного віку, які мають заїкання. Заїкання є логоневрологічним порушенням, тому одним із пріоритетних завдань під час логопедичної роботи з дошкільниками зазначеної категорії є налагоджування їх психоемоційного стану. Виконання цього завдання буде зумовлювати зниження тенденції до темпо-ритмічних порушень мовлення, тому що дитина набуде впевненості у собі, стане спокійнішою та менш тривожнішою. Використання казкотерапії з дітьми, які мають різноманітні порушення мовленнєвої діяльності, може значно покращити стан розвитку їх зв’язного монологічного та діалогічного мовлення. Читання казок збагачує обсяг їх словника, що, згодом, надає можливість їм більш впевнено та правильно висловлювати свої думки, зокрема, у вигляді самостійно складених казок [20].

А. Кошель виокремлює наступні можливості арттерапії у логопедичній роботі:

1) вдосконалення артикуляційної моторики;

2) розвиток дрібної моторики рук;

3) формування правильного мовленнєвого дихання;

4) розвиток слухової і мовленнєвої уваги та пам’яті;

5) закріплення правильної звуковимови;

6) збагачення словникового запасу;

7) виховання інтонаційної виразності мовлення;

8) закріплення правильно сформованих граматичних категорій;

9) спонукання до мовленнєво-комунікаційної діяльності.

Вищезазначені функції можуть ефективно виконувати у роботі з дітьми дошкільного віку такі напрями арттерапії як: казкотерапія, бібліотерапія, драматерапія тощо [23, с. 24].

Використання арттерапевтичних технік з дітьми дошкільного віку позитивно впливає на їх загальний емоційний стан. Спостерігається покращення настрою, переважання оптимізму. Арттерапія надихає дітей на подальше створення творів мистецтва. За допомогою творчої діяльності, діти мають змогу зняти накопичену психологічну напругу, висловити у власних, творчих продуктах свої почуття та переживання [54].

Учені у галузі педагогіки та вихователі закладів дошкільної освіти (А. Кошель, В. Ляшенко, О. Синицька) переконані, що арттерапія може корегувати небажану поведінку дітей дошкільного віку. Вони вважають, що арттерапевтичні напрямки є найефективнішими для виконання зазначеного завдання. Так, позитивно на поведінку дошкільника може впливати музикотерапія. Це пояснюється тим, що окреслений арттерапевтичний напрям, засобами мелодій та звуків, може встановити рівновагу у діяльності нервової системи дитини та врегулювати її поведінку.

Музика обирається індивідуально, залежно від темпераменту дитини (занадто збуджена або загальмована). Також музикотерапію доцільно використовувати з дітьми, які мають прояви агресивності. З метою морального виховання дітей дошкільного віку можна використовувати казкотерапію. За допомогою казкових героїв, дитина може набути правильної, еталонної поведінки, має змогу навчитися відрізняти прийнятну та неприйнятну поведінку на прикладі героїв казок, давати оцінку їх поведінці та її наслідкам. Пісочну терапію доцільно використовувати під час корекції надмірно тривожної чи сором’язливої поведінки. Вона надає можливість зняти внутрішнє напруження у дитини, здобути впевненість у собі, знизити тривожні прояви. Формувати правильну поведінку у дошкільника можна під час використання ігротерапії. Для цього доцільно використовувати сюжетно-рольові та театралізовані ігри. В процесі таких ігор, дитина має змогу оцінити власну та поведінку інших дітей та набути навичок дотримуватися соціальних норм та правил [27].

На думку О. Синицької, оптимальним напрямом арттерапії в процесі боротьби з агресивною поведінкою дошкільників є кольоротерапія. Науковиця стверджує, що діти, які мають надлишкову агресивність є досить збудженими, тому під час корекції їх агресивної поведінки, треба використовувати кольори, які здатні їх заспокоїти. Зазначеним ефектом відрізняється синій та зелений кольори. О. Синицька вказує, що якщо оточити агресивного дошкільника предметами синього та зеленого кольору, рівень його агресивності значно знизиться [47].

Арттерапія відрізняється своєю ефективністю в процесі роботи із дітьми дошкільного віку, які відрізняються своєю замкнутістю. За допомогою арттерапевтичних засобів, можливо виявляти внутрішні запити дитини, потреби, бажання, інтереси, вподобання, сформувати позитивні емоційно-комунікативні уміння, допомогти дитині адаптуватися у соціальному просторі. Для виконання зазначених завдань, доцільно використовувати такі напрями арттерапії як: ізотерапія, ігротерапія, танцювальна терапія, маскотерапія та казкотерапія. Оптимальність використання цих видів арттерапії пояснюється тим, що замкнутим дітям досить складно вербалізувати свої проблеми та переживання, тому окреслені арттерапевтичні техніки дозволяють висловити їх у вигляді символів, метафор та рухів [35].

Окрім того, що техніки арттерапії позитивно впливають на психоемоційний стан дошкільників, вони можуть й зумовлювати їх фізичне здоров’я. Так, музикотерапія можна використовувати у лікуванні та реабілітації дітей дошкільного віку, які мають окремі соматичні захворювання та травми. Додатково, важливо зазначити можливості музикотерапію у профілактичній роботі з уникнення психічних захворювань та негативних психічних станів [27].

Отже, можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку є поліфункціональними. Різноманітні арттерапевтичні напрямки використовуються як у роботі практичного психолога, так й вихователів закладів дошкільної освіти.

Арттерапія виконує діагностичну, виховну, освітню, корекційну, психотерапевтичну функції. Її активно використовують у таких напрямках як: естетичне, моральне виховання, корекція страхів, тривожності, боротьба з агресивною, девіантною поведінкою, надмірною замкнутістю та сором'язливістю дошкільників, логопедична робота, когнітивний та творчий розвиток.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

2.1. Характеристика корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний є віковим періодом, який відрізняється активним розвитком та трансформаціями поведінкових проявів. Дитина цього віку, під впливом окремих детермінантів, може мати небажану поведінку. Корекція зазначеної поведінки є пріоритетним напрямком виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку у сучасних закладах дошкільної освіти та в умовах сім'ї. Це пояснюється тим, що дитина знаходиться на порозі вступу до шкільного середовища, тому її поведінка має відповідати соціальним та етичним нормам. Надамо загальну характеристику процесу корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Поняття «корекція» має латинське коріння та перекладається як «виправлення» та «покращення». Вперше зазначений термін був використаний у дефектології та стосувався аномального розвитку дитини [39].

У науковій літературі існують наступні підходи до розуміння терміну «корекція»:

1) у педагогіці, є спеціально організованим педагогічним процесом, який має за мету послабити, подолати порушення поведінки, запобігти їм та сприяти її нормотиповим показникам (за Д. Гіркіною) [8];

2) у психології, є системою заходів, які спрямовані на виправлення психологічних недоліків, поведінки особистості, під час використання спеціальних засобів впливу психологічного характеру (за М. Пономаренко) [38];

3) у спеціальній психології, є процесом виправлення психічних та фізичних недоліків розвитку дітей, засобами спеціальних систем психологічних та педагогічних впливів (за О. Потаповою) [39].

Отже, можемо зробити висновок, що під корекцією доцільно розуміти систему цілеспрямованих заходів педагогічного та психологічного характеру, які спрямовані на виправлення (подолання) аномальних проявів розвитку або поведінки.

Щодо терміну «поведінка», результат аналізу наукових джерел дозволив нам виокремити наступні підходи до його визначення. Це:

1) процес взаємодії особистості з навколишнім середовищем, який виражається в її окремих вчинках та діях (за К. Ющенко) [58];

2) система дій усвідомленого та неусвідомленого характеру особистості, які мають певну соціальну значущість (за О. Христук) [55];

3) взаємодія довкілля та особистості, яка виявляється у зовнішній та внутрішній активності останньої у формі вчинків, які відрізняються цілеспрямованою послідовністю (за О. Сафіним) [46].

Отже, під поведінкою розуміємо зовнішню та внутрішню активність особистості, під час її взаємодії з навколишнім світом, яка може проявлятися у формі цілеспрямованих, послідовних вчинків та дій усвідомленого та неусвідомленого характеру.

У контексті теми нашого дослідження, досить важливо визначити сутність поняття «небажана поведінка» та її основні характеристики.

Так, Н. Пихтіна вказує, що зміст терміну «небажана поведінка» ґрунтується на таких поняттях як: «негативізм», «девіантна поведінка» та «негативні прояви у поведінці». За визначенням науковиці, дитячий негативізм є немотивованим та незрозумілим протистоянням дитини впливу на неї з боку оточуючих людей. Девіантна поведінка – це поведінка, яка не відповідає нормам суспільства та має змогу виражатися у таких проявах як: незбалансованість розвитку психічних процесів, неадаптивність, порушення самоактуалізації, проблеми із саморегуляцією з боку власної моральної та

естетичної поведінки. Н. Пихтіна наголошує, що поняття «негативні прояви у поведінці» є фундаментом для формування девіантної (небажаної) поведінки, тобто це негативні риси поведінки дитини, які не відповідають суспільним нормам [37].

Таким чином, можемо дійти висновку, що небажану поведінку доцільно визначати як поведінку, яка не відповідає нормам соціуму та може негативно впливати на міжособистісні стосунки особистості та її подальший розвиток.

На даний час у психологічних та педагогічних наукових літературних джерелах відсутня єдина класифікація негативних проявів поведінки. Водночас низка вчених (В. Єфремова, Н. Пихтіна, К. Ющенко) стверджують, що небажана поведінка дитини дошкільного віку може проявлятися у її: істериках, агресивності, сором'язливості, замкнутості, нечесності, страхах, гіперактивності, жадібності тощо [14; 37; 58].

І. Шишова, в свою чергу, стверджує, що несприятлива поведінка дітей дошкільного віку може проявлятися в окремих психологічних синдромах. Мова йде про наступні:

1) соціальна дезорганізація (труднощі з оволодінням поведінковими правилами та нормами);

2) негативне самопред'явлення (свідоме порушення поведінки задля отримання уваги);

3) сімейна ізоляція (затримка дитини у системі родинних відносин та її подальші труднощі у міжособистісних стосунках з однолітками);

4) уникнення діяльності (неможливість реалізації демонстративної поведінки);

5) вербалізм (перевага вербального розвитку);

6) хронічна неуспішність (розбіжність між очікуваннями дорослих і досягненнями дитини) [57].

Отже, бачимо, що небажана поведінка дитини у дошкільному віці може виражатися у різноманітних негативних проявах. Різними можуть бути й детермінанти виникнення зазначеної поведінки у дошкільника. До основних

чинників появи несприятливої поведінки у дітей зазначеної вікової категорії науковці у галузі психології та педагогіки (В. Єфремова, К. Ющенко) відносять такі:

1) сімейне виховання;

2) педагогічна занедбаність;

3) тип темпераменту (високі показники збудливості);

4) риси характеру дитини;

5) негативний вплив однолітків [14; 58].

С. Карась, в свою чергу, наголошує, що прояви небажаної поведінки можуть бути зумовлені наступними потребами:

1) доступ до бажаного (прояви некоректної поведінки до моменту задоволеності своєї потреби);

2) уникнення вимог (відсутність бажання виконувати окрему дію, наказ);

3) отримання уваги (погана поведінка може транслюватися через брак уваги до дитини з боку дорослих);

4) аутостимуляція (отримання задоволення від власної негативної поведінки) [18].

Проблема корекції поведінки дітей, зокрема, дошкільного віку є актуальним напрямком психологічної та педагогічної науки. Основи корекційної педагогіки були закладені вченим В. Кащенком ще у 20-х роках XX ст. Дослідження мали теоретичний характер та містили у собі знання з медицини та педагогіки. Згодом, великий внесок у розробку зазначеної проблематики у педагогічній науці вклав педагог Я. Корчак. На його думку, в процесі корекції негативних поведінкових проявів дітей, доцільно формувати у них досвід спілкування у соціумі, надавати можливість дітям зіставляти власну поведінку та поведінку інших дітей з метою її аналізу та оцінки. Я. Корчак підкреслював необхідність забезпечення індивідуального підходу до педагогічної корекції несприятливої поведінки дітей. Науковець переконував, що такі корекційні заходи повинні бути наявні у повсякденній діяльності дошкільника, у родині, у закладі освіти тощо. Тобто, продуктивний результат

корекційної роботи, спрямованої на виправлення несприятливих проявів поведінки дитини, може бути отриманий лише при наявності постійного впливу у всіх сферах її діяльності. Треба зазначити, що Я. Корчак розробив класифікацію методів корекції відхилень у поведінці неповнолітніх, які розділив на педагогічні та психотерапевтичні. До перших вчений відніс наступні: методи загального педагогічного впливу, методи трудової корекції, методи організації колективу. Не можна не відмітити участь вченого А. Макаренка у розв'язанні наукової проблеми здійснення корекції поведінки дітей. Так, у 30-ті роки ХХ ст. у науковому просторі з'явився та активно розвивався соціально-педагогічний напрям корекційної роботи з дітьми, які мали девіантну поведінку. А. Макаренком було теоретично та практично доведено можливість перевиховання дітей окремими методами. До оптимальних методів корекції несприятливої поведінки вчений відносив наступні:

1) ознайомлення з близьким оточенням дитини (друзями, їх батьками);

2) організація та забезпечення змістовного дозвілля дітей;

3) дотримання індивідуального розпорядку дня;

4) справжній батьківський авторитет у сім'ї;

5) формування свідомої дисципліни;

6) позитивний приклад дорослих;

7) виховання позитивних рис характеру та культурних навичок;

8) трудова діяльність.

Додатково важливо відмітити роль В. Сухомлинського в процесі дослідження проблеми корекції небажаної поведінки дітей. Він наголошував на тому, що у батьків та педагогів повинно бути присутнє ціннісне ставлення до дитини, її індивідуальних особливостей. Науковець підкреслював важливість розвитку позитивних рис характеру та якостей особистості дитини з її раннього віку. Корекцію поведінки дітей вбачав у їх можливості самовдосконалюватися, розкривати свої кращі риси, здійснювати роботу над власною самооцінкою. Тобто, на думку В. Сухомлинського, корекційно-педагогічні заходи, які

спрямовані на зміну поведінкових проявів дітей, повинні робити акцент на позитивних рисах дитини, їх розвиток [39].

Таким чином, можемо побачити, що проблема корекції несприятливих форм поведінки дітей у педагогічній науці активно привертала увагу вчених. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки, науковці знаходяться в активному пошуку та дослідженні ефективності оптимальних методів та засобів, які мають змогу скорегувати поведінку дітей дошкільного віку. На сьогодні, можна відмітити великий інструментарій, який може допомогти виконувати зазначене завдання фахівцям з психології та педагогіки. Розглянемо детальніше напрямки здійснення та методи корекції негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку у педагогічній практиці.

У сучасних освітніх закладах, зокрема, дошкільних, здійснюється цілеспрямована корекційно-виховна робота з метою профілактики та боротьби з девіантними формами поведінки дошкільників. Зазначений напрямок роботи здійснюється у різних формах навчально-виховної діяльності, таких як: навчальні заняття, виховні заходи, екскурсії тощо. Важливою умовою ефективності здійснення корекційного впливу на поведінку дітей дошкільного віку є забезпечення партнерської взаємодії педагогічного складу закладу дошкільної освіти та їх батьків [36].

Корекційні впливи на небажану поведінку дітей дошкільного віку найчастіше здійснюються, за допомогою активного соціального навчання адаптивним поведінковим реакціям. Важливо сформувати у старшого дошкільника необхідні соціальні навички, які допоможуть йому успішно інтегруватися у соціальний простір. В процесі організації корекційної роботи у цьому напрямку, необхідно враховувати індивідуальні психологічні характеристики кожної дитини, які можуть бути детермінантами несприятливої поведінки. Наприклад, тип темпераменту дитини, риси її характеру тощо [28].

Загалом, корекційна робота щодо девіантної поведінки у закладах дошкільної освіти може виконувати наступні функції:

1) виховна – розвиває позитивні якості та риси особистості, які будуть зумовлювати бажану поведінку;

2) компенсаторна – формує відсутні соціальні навички та звички;

3) стимулююча – активізує позитивну суспільно корисну діяльність дитини;

4) коригувальна – виправляє негативні прояви поведінки;

5) регулятивна – забезпечує групову взаємодію дошкільників, яка має змогу спрямовувати на позитивні поведінкові зміни [38].

Однією з пріоритетних проблем у сучасній дошкільній педагогічній практиці є дослідження доцільності використання покарання як методу корекції несприятливої поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Науковці дотримуються різних думок щодо цього питання. Так, К. Ющенко переконана, що метод покарання не може використовуватися у сучасних закладах дошкільної освіти, з метою корекції неприйнятних форм поведінки старших дошкільників. На думку вченої, зазначений метод є застарілим та не може використовуватися як домінуючий у корекційно-виховному процесі. Зловживання педагогічними покараннями (зауваження, вираження свого розчарування, обмеження у використанні необхідних речей) з боку вихователя може мати деструктивні наслідки для психіки дітей та зворотний результат впливу [58].

Н. Максимова, в свою чергу, дотримується думки, що метод покарання є дієвим для здійснення корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку. Однак, зазначений педагогічний метод повинен використовуватися лише за умовою дотримання окремих вимог. До недопустимих форм покарання дітей старшого дошкільного віку можна віднести: мовчання, фізичне покарання, вербальну агресію та дорікання. Зазначені форми покарання можуть погіршити психічний стан дитини. Н. Максимова підкреслює, що використання покарання як методу корекції поведінки повинно бути дозованим та не переходити педагогічних меж [28].

Звертаючись безпосередньо до сучасних методів корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку, можемо побачити їх різноманіття. Це дозволяє кожному педагогу обрати для себе власний оптимальний варіант, враховуючи індивідуальні психологічні особливості вихованців.

У власній педагогічній практиці, сучасні вихователі закладів дошкільної освіти використовують як традиційні, так й інноваційні методи корекції поведінки вихованців. Одним із традиційних методів впливу на поведінку дошкільників є метод бесіди. Він є досить дієвим на етапі реалізації профілактичної роботи та може показати власну ефективність й на етапі здійснення корекції негативних поведінкових проявів дітей старшого дошкільного віку [58].

Можемо побачити високу тенденцію до використання ігрового методу як засобу корекційного впливу на поведінку дітей старшого дошкільного віку. Доцільність використання гри у корекційно-виховній роботі пояснюється тим, що ігрова діяльність є провідною для дітей дошкільного віку, тому має змогу комфортно та зручно здійснювати вплив на їх поведінку. Н. Пихтіна для корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку радить використовувати соціально-педагогічні ігри. Вони мають змогу виконувати наступні функції:

1) корегувати відхилення у поведінці;

2) розвивати позитивні якості особистості дитини;

3) розвивати комунікативні навички дошкільників.

Н. Пихтіна звертає увагу, що соціально-педагогічні ігри можуть корегувати у старших дошкільників такі негативні поведінкові прояви як: агресивність, імпульсивність, тривожність, лихослів’я, загальмованість, нечесність, пасивність, байдужість, потяг до негативних звичок тощо [36].

Н. Максимова додає, що великий потенціал у корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку мають й сюжетно-рольові ігри. Вони можуть познайомити дітей з суспільними нормами поведінки, сформувати окремі необхідні соціальні навички тощо [28].

Серед сучасних дошкільників зростає тенденція до агресивної поведінки. Агресивність є емоційним станом чи рисою характеру, яка транслюється у вигляді ворожого ставлення до інших людей, тварин та, загалом, до навколишнього світу. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку зумовлює їх бажання навмисно завдати шкоди іншій людині у формі фізичної чи вербальної агресії [19].

Досить дієвими методами корекції агресивної поведінки дітей старшого дошкільного віку є:

1) поведінкова терапія [36];

2) ігри;

3) спортивна діяльність;

4) арттерапія (ізотерапія, танцювальна терапія, казко терапія [28; 19].

Т. Карацюба наголошує на ефективності використання казкотерапії, в процесі корекції агресивних проявів у дітей старшого дошкільного віку. З метою зниження агресивності складається корекційна казка, за допомогою якої дитина програє способи подолання негативних емоцій і почуттів, ідентифікуючи себе з головним казковим героєм [19].

Небажана поведінка дошкільників може виражатися й у формі гіперактивності. Гіперактивність – це стан дитини, для якого характерні: надлишкова рухова активність, занепокоєння, метушливість, численні постійні рухи несвідомого характеру. Для корекції гіперактивності дітей старшого дошкільного віку у сучасній педагогічній практиці використовують наступні методи:

1) ігри та психотехнічні вправи;

2) поведінкова психотерапія [52];

3) спортивні ігри;

4) театралізована діяльність;

5) арттерапевтичні техніки (танцювальна терапія, драматерапія, ігрова терапія тощо) [57].

Поведінка дошкільників несприятливого характеру може проявлятися у їх замкнутості, яка викликана окремими страхами чи сором'язливістю. Остання є складним комплексним станом, для якого характерне внутрішнє напруження, страх, боязкість, гостре відчуття наявних та уявних недоліків. Низка вчених у галузі психології та педагогіки (Н. Бочаріна, О. Глушковська, Є. Демченко) вказують на великі можливості арттерапії у роботі, яка спрямована на корекцію замкнутості та сором'язливості дітей старшого дошкільного віку. З такими дітьми доцільно використовувати такі арттерапевтичні методи як: драматерапія, в основі якої лежить театралізована діяльність; маскотерапія, ізотерапія; ліплення, пісочна терапія, казкотерапія тощо [9; 11].

Т. Разводова погоджується з цією думкою та доповнює, що арттерапія є незамінною у процесі корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Арттерапевтичні техніки можуть використовуватися як в умовах закладу дошкільної освіти, так й вдома, з батьками [43].

Отже, проблема корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку є актуальною у педагогічній науці. Корекційно-виховна робота у цьому напрямку цілеспрямовано здійснюється у сучасних закладах дошкільної освіти. Під небажаною поведінкою ми розуміємо поведінкові прояви, які не відповідають суспільним нормам та мають негативний характер. Серед дітей старшого дошкільного віку така поведінка може проявлятися у наступних формах: істерика, агресивність, сором'язливість, замкнутість, нечесність, страхи, гіперактивність, жадібність тощо. Оптимальними методами корекції несприятливих форм поведінки у дітей старшого дошкільного віку вважають: ігри, спортивну діяльність, бесіди та арттерапевтичні техніки.

Спостерігається тенденція до використання останніх у сучасній педагогічній практиці, яка зумовлює нас розглянути специфіку роботи щодо корекції поведінки старших дошкільників засобами арттерапії.

2.2. Специфіка роботи для корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії

У ході дослідження було розроблено сценарії занять щодо корекції небажаної поведінки дітей старшого віку. Основним засобом впливу під час цих занять були різноманітні арттерапевтичні техніки. Пропонуємо ознайомитися з їх змістом детальніше.

Мета: корекція небажаних форм поведінки (агресивність, замкнутість, страхи, тривожність, сором'язливості, гіперактивність) дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

1) зменшити прояви агресивності у поведінці старших дошкільників;

2) здійснити корекцію страхів, тривожності, сором'язливості та замкнутості старших дошкільників;

3) знизити гіперактивність як несприятливу форму поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання: ватман, пальчикові фарби, пензлики, реквізит для гри (одяг, м'які іграшки тощо), аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери, стільці, пуфи, велика картинка-розмальовка, пластилін, тісто для ліплення, дошка для роботи з пластиліном, стеки, реквізит для театралізованої діяльності (костюм, меч, обладунки тощо), аудіоматеріали з класичними музичними творами, різними музичними жанрами та веселою музикою для танців, пісок, вода, фігурки для пісочної картини, аудіоматеріали з музичним супроводом танцю «Вальс».

Методи та засоби впливу: методи арттерапії (ізотерапія, ліплення, пісочна терапія, драматерапія, танцювальна терапія, музикотерапія), метод бесіди.

Кількість занять: 5 занять для дітей з окремим проявом небажаної поведінки.

Форма занять: групова.

Кількість дітей: 5-10 дітей.

Час занять: одне заняття триває 1 годину.

Структура занять: кожне заняття містить теоретичний (мінілекції, бесіди) та практичний (індивідуальна і групова творча та ігрова діяльність) блок.

Заняття для подолання агресивних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку

Заняття 1

Мета: ознайомити дітей із сутність агресивності як несприятливої поведінкової форми; надати можливість позбутися від надлишкової агресивної енергії.

Обладнання: ватман, пальчикові фарби, реквізит для гри (одяг, м'які іграшки тощо).

1. Знайомство з учасниками

2. Міні-лекція «Що таке агресивність»

3. Групова творча активність «Малювання пальчиками на ватмані»

4. Гра «Робимо безлад» (для того, щоб позбутися надлишкової агресивної енергії).

5. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 2

Мета: надати можливість дітям дізнатися про ознаки агресії та власний чинник її виникнення.

Обладнання: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери, стільці, пуфи.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Міні-лекція «Ознаки агресивності у дітей»

3. Індивідуальна творча діяльність. Малюнок «Моя злість та її причини».

4. Бесіда щодо змісту малюнку.

5. Дія «Боротьба з причинами злості» (розірвання малюнку).

6. Групова гра «Не штовхай!»

Зміст гри. Дітям пропонується зайняти окреме місце на стільцях або пуфах, за умовою, що їх буде на 1 менше, ніж дітей. Основним правилом при виконанні ігрового завдання є не штовхатися та не поводитися агресивно.

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 3

Мета: розкрити дітям негативні наслідки їх агресивності.

Обладнання: аркуші паперу, кольорові олівці та фломастери.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Міні-лекція «Чому бути агресивним – це погано».

3. Індивідуальна творча діяльність «Малюнок «Жахливе чудовисько».

4. Бесіда щодо змісту малюнку (характер чудовиська, причини його «жахливості», що може зробити його добрим).

5. Робота з казками «З негативного героя у позитивного»

Зміст завдання. Дітям пропонується змінити характер негативних казкових персонажів з подальшою зміною казкового сюжету.

6. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 4

Мета: ознайомити дітей зі шляхами боротьби з власними проявами агресивної поведінки.

Обладнання: кольорові олівці, фломастери, велика картинка-розмальовка, пластилін, тісто для ліплення, дошка для роботи з пластиліном, стеки.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Міні-лекція «Шляхи боротьби з власною агресією»

3. Індивідуальна творча діяльність. Ліплення «Моя агресія»

4. Бесіда щодо змісту творчого продукту ліплення (що зображено, чому, як можна змінити).

5. Трансформація творчого продукту ліплення (з негативного у позивне).

6. Групове розфарбування великої картинки.

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 5

Мета: здійснити вивільнення дітей від проявів їх агресії.

Обладнання: реквізит для театралізованої діяльності (костюм, меч, обладунки тощо).

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Міні-лекція «Як контролювати свої емоції»

3. Складання терапевтичної казки «Герой проти жахливої Агресивності».

Зміст завдання: старшим дошкільникам пропонується самостійно скласти казку, у змісті якої головний казковий герой буде боротися з лютим, жахливим чудовиськом, на ім'я Агресивність.

4. Групова театралізована діяльність.

Зміст завдання: діти повинні зіграти ролі за змістом створеної терапевтичної казки.

5. Рефлексія дітей щодо комплексу занять, їх результативності.

Заняття для корекції страхів, тривожності та замкнутості дітей старшого дошкільного віку

Заняття 1

Мета: дізнатися про наявні небажані поведінкові прояви у дітей старшого дошкільного віку (страхи, тривожність, сором'язливість тощо).

Обладнання: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери, ватман, фарби.

1. Знайомство з учасниками.

2. Ігрове завдання «Нумо, пограємо!»

Зміст завдання: вільна ігрова діяльність дітей, під час якої відбувається спостереження за поведінкою дітей.

3. Мінібесіда «Що тебе турбує?»

4. Індивідуальна творча діяльність «Малюнок «Моя тривога»

5. Бесіда за змістом малюнку.

6. Групова творча діяльність. Малюнок долоньками на ватмані «Разом краще».

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 2

Мета: дізнатися про причини появи страхів, тривожності, сором'язливості, замкнутості у дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери, фарби, пензлики.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Навколишній світ – чудовий» (розповісти дітям, що навколишній світ є чудовим, що не треба боятися взаємодіяти з іншими, пробувати щось нове).

3. Індивідуальна творча діяльність «Малюнок мого кривдника»

4. Бесіда за змістом малюнку.

5. Трансформація характеру героя малюнку «Малюнок мого кривдника».

6. Групова ігрова діяльність «Зроби комплімент».

Мета: навчитися взаємодіяти з іншими дітьми, позбутися сором'язливості та страхів.

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 3.

Мета: побороти прояви страхів, тривожності та сором'язливості дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання: пластилін, тісто для ліплення, дошка для роботу з пластиліном, стеки.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Міні-лекція «Усе можливо!» (розповісти дітям про можливість побороти усі свої страхи, тривогу сором'язливість тощо).

3. Індивідуальна творча діяльність. Ліплення «Що мене турбує» (страх, сором'язливість, тривожність тощо).

4. Бесіда за змістом творчого продукту ліплення.

5. Трансформація творчого продукту ліплення (з негативу – у позитив).

6. Завдання з елементами драматерапії «Презентуй свій страх!»

7. Групове обговорення «Як подолати окремий страх».

8. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 4

Мета: розкрити старшим дошкільникам шляхи контролю над власним страхом, тривожністю та сором'язливістю.

Обладнання: аудіоматеріали з класичними, музичними творами та веселою музикою для танців.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Як приборкати страх?»

3. Складання терапевтичної казки «Герой, який приборкає мій страх»

4. Бесіда щодо змісту терапевтичної казки.

5. Музикотерапія «Прослуховування класичної музики»

6. Танцювальна терапія «Рухайся та нічого не соромся».

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 5

Мета: надати дітям старшого дошкільного віку впевненості у собі, остаточно подолати свої страхи, тривогу та сором'язливість.

Обладнання: реквізит для театралізованої діяльності, аудіоматеріали з веселою музикою.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Я нічого не боюся»»

3. Драматерапія. Сценка на тему «Сором'язливості, страхам та тривозі тут не місце!».

5. Групове обговорення за змістом театралізованої діяльності «Чому треба бути впевненим у собі?»

4. Танцювальна терапія «Я вільний»

Зміст завдання: дітям пропонується виконати вільний танок, який буде символізувати їх розкутість, впевненість у собі.

6. Рефлексія дітей щодо комплексу занять, їх результативності.

Заняття для подолання гіперактивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Заняття 1

Мета: визначення напрямків гіперактивної поведінки у старших дошкільників.

Обладнання: аудіоматеріали з різними музичними жанрами.

1. Знайомство з учасниками.

2. Мінілекція «Активність – складова здорової дитини»

3. Обговорення змісту бесіда «Чи є у мене надлишкова активність?»

3. Ігрова терапія. Гра «Мовчати-шепотіти-кричати» (регулювання власних поведінкових дій).

4. Танцювальна терапія. Танцювальна діяльність під різні музичні жанри (швидке перемикання музики з різним тактом та ритмом).

5. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 2

Мета: ознайомлення дітей з правилами належної поведінки у соціумі.

Обладнання: пісок, вода, фігурки для пісочної картини.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Правила поведінки у соціумі».

3. Обговорення за бесідою «Які правила поведінки у соціумі я порушую.

3. Пісочна терапія. Створення пісочної картини «Країна спокою та миру»

4. Бесіда за змістом пісочної картини (що зображено, ознаки спокою та миру на картині, визначення схожості та відмінностей у картині та реальному світі дітей).

5. Групова ігрова діяльність. Гра «Говори по сигналу» (по сигналу ведучого, діти говорять чи мовчать»; гра розвиває вольову регуляцію).

6. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 3

Мета: знизити прояви гіперактивної поведінки у старших дошкільників.

Обладнання: реквізит для театралізованої діяльності, аудіоматеріали з класичною музикою.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Змінюй активність на відпочинок»

3. Драматерапія «Моя активність та пасивність»

4. Обговорення власної театралізованої діяльності «Як змінити активність на пасивність?»

5. Драматерапія. Театралізована діяльність «Трансформація активності у пасивність».

6. Музикотерапія. Прослуховування класичної музики

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 4

Мета: навчити дітей регулювати власну поведінку, контролювати свою гіперактивність.

Обладнання: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери, аудіоматеріали з музичним супроводом танцю «Вальс».

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Шляхи зниження гіперактивності та засоби контролю над поведінкою».

3. Індивідуальна творча діяльність. Малюнок «Шторм та штиль».

Зміст творчого завдання: аркуш паперу для малювання розділяється на 2 частини. На одній половині діти малюють шторм, на іншій – спокійне море – штиль. Завдання дітей дуже акуратно виконати два малюнки, окремо один від одного.

4. Бесіда за змістом малюнку «Чому шторм – погано, а штиль – добре?»

5. Танцювальна терапія. Вивчення рухів повільного танцю «Вальс».

6. Ігрова діяльність. Гра «Повторюй за мною!» (розвиток самоконтролю, здійснення корекції поведінки).

7. Рефлексія щодо отриманих дітьми емоцій на занятті.

Заняття 5

Мета: закріпити навички саморегуляції, контролю поведінки.

Обладнання: пластилін, тісто для ліплення, дошка для пластиліну, стеки, аудіоматеріали з музичним супроводом танцю «Вальс», ватман, фарби.

1. Привітання, оголошення теми та мети заняття.

2. Мінілекція «Я – власник своєї поведінки».

3. Індивідуальна творча діяльність. Ліплення «Моя негативна поведінка».

4. Бесіда за змістом творчого результату ліплення.

5. Трансформація творчого результату ліплення «Моя позитивна поведінка»

6. Танцювальна терапія. Відтворення танцю «Вальс».

7. Групова творча діяльність. Спільний малюнок долоньками на ватмані «Ми впоралися».

8. Рефлексія дітей щодо комплексу занять, їх результативності.

Таким чином, нами були запропоновані сценарії занять для корекції небажаних проявів поведінки дітей старшого дошкільного віку. Було створено 3 комплекси занять для дітей, які мають підвищений рівень агресивності; замкнутість, страхи, тривожність, сором'язливість та гіперактивну поведінку. У кожному комплексі надано 5 занять, які містять теоретичний (мінілекції, бесіди) та практичний (індивідуальна та групова творча, ігрова діяльність) блоки з використанням арттерапівтичних методів (ізотерапія, ліплення, пісочна терапія, драматерапія, танцювальна терапія, музикотерапія) та методу бесіди.

2.3. Методичні рекомендації вихователям та батькам дітей дошкільного віку щодо корекції небажаної поведінки засобами арттерапії

Враховуючи інноваційність та ефективність арттерапії як методу корекції поведінки дітей дошкільного віку, нами було вирішено розробити методичні рекомендації вихователем та батькам дітей зазначеного віку щодо вимог до використання арттерапевтичних технік для виконання окресленого завдання. Пропонуємо розглянути їх детальніше.

Техніки арттерапії можуть використовуватися з дітьми дошкільного віку як в індивідуальній, так й в груповій формі. Якщо вихователь вирішив організувати групове заняття з використанням арттерапевтичних технік з

метою корекції їх небажаної поведінки, йому доцільно слідувати наступній його структурі:

– етап налаштування – передбачає підготовку дітей до здійснення творчої діяльності;

– актуалізація візуальних, аудіальних, кін естетичних відчуттів – діти концентруються на власних переживаннях, почуттях, які бажають відтворити у творчій діяльності;

– етап індивідуальної творчості – безпосередній творчий процес, який здійснюється, на основі наявних переживань та почуттів;

– активізація вербальної та невербальної комунікації – забезпечення внутрішньої комунікації дітей щодо відтворених їх переживань у творчому продукті, його презентація у групі;

– групова робота у малих групах – використання групових арттерапевтичних технік для подолання негативних поведінкових проявів (маскотерапія, драматерапія тощо);

– етап рефлексії – аналіз власної діяльності на занятті, обговорення змін в емоційному стані тощо [9].

Перший етап арттерапевтичного заняття є досить відповідальним. На ньому важливо підвести дитину до бажання проявити себе, зокрема, у вигляді унікальної створеної продукції. Для виконання цього завдання, можна використовувати окремі прийоми, зокрема:

1) намалюй із закритими очима;

2) візьми інструмент іншою рукою;

3) зигзаг;

4) зробити автограф.

Зазначені прийоми дозволяють дітям розслабитися та налаштуватися на творчу діяльність. Якщо робота проводиться з дитиною, схильною до афективних станів чи агресії, слід обов’язково звернути увагу на оточення, проконтролювати, щоб не було небажаних подразників. Вже на першому етапі заняття, дитині важливо пояснити, що оцінка її творчого продукту буде

відсутньою, що вона має змогу самостійно виражати власний потенціал творчого характеру. Використовувати арттерапевтичні техніки можна у комплексі. Так, відмічається вагома ефективність використання музикотерапії як допоміжного методу арттерапії на окреслених заняттях. Музику потрібно обирати спокійну, яка буде спонукати дітей до розслаблення та вільного творчого вияву. Це може бути класична музика чи окремі релакс-мелодії без вербалізації, які не будуть відволікати дошкільника від творчої діяльності. З дітьми, які мають гіперактивну поведінку, доцільно використовувати, замість музики, звуки природи [56].

Треба зазначити, що для досягнення поставленої мети, арттерапевтичні техніки повинні використовуватися з дошкільниками системно та регулярно. У дітей повинен бути відкритий доступ до різноманітних матеріалів та інструментів, які необхідні для створення творчого продукту. Під час організації занять з використанням арттерапії, вихователь чи батьки повинні чітко визначити їх цілі, обрати необхідні матеріали, підготувати простір для творчої діяльності, спланувати структуру заняття та його результати [24].

Результативність занять з корекції поведінки дітей дошкільного віку, засобами арттерапії може зумовлюватися дотриманням окремих педагогічних умов їх організації. Так, для отримання позитивного результату, дорослому важливо:

1) забезпечити дітям простір та час для творчої діяльності;

2) підібрати цікаві арттерапевтичні техніки та презентувати їх дітям;

3) враховувати вікові та психологічні особливості дошкільників для формування часових меж занять;

4) не квапити дітей;

5) не надавати їм зайвої допомоги;

6) не озвучувати оцінку та інтерпретацію творчого продукту;

7) не порівнювати їх творчість з творчістю інших дітей;

8) не робити страшних висновків та ставити діагнози перед дитиною [54].

Для забезпечення відчуття комфорту та захищеності у дошкільника, під час занять з використанням арттерапевтичних технік, дорослим потрібно організувати на них безпечний простір. Важливо, щоб з дитиною працювати знайомі люди, яким вона довіряє, відноситься до них позитивно. Дорослий у творчому процесі повинен виконувати роль куратора, провідника, який ні в якому разі не втручається у процес створення продукту творчості. Завданням вихователя чи батьків є скерувати вихованців до виконання окремих дій, наприклад, у вигляді уточнюючих питань. Досить важливо надавати їм щиру підтримку під час творчої діяльності. Вони повинні відчувати, що її творча діяльність є значимою, її особистість є особливою [1].

Арттерапевтичні заняття з дітьми дошкільного віку повинні будуватися на окремих принципах. Дотримуємося думки А. Кошель щодо виокремлених принципів. Мова йде про наступні:

«1. Бажання дитини – основна умова заняття.

2. Заохочення та подяку дитині.

3. Дорослий має бути готовий до того, що при діалозі під час заняття на загальні питання про себе або малюнок дитина іноді відповідає «Не знаю», і пропонує їй варіанти відповідей.

4. Безпосередня участь власне педагога у тій роботі, яку він пропонує (розповіді дорослого про свій настрій, здійснення його власної творчої діяльності, паралельно з дитиною).

5. Використання яскравого, гарного, добротного матеріалу на занятті.

6. На багатьох заняттях дорослий розповідає про те чи інше явище. Його монолог найбільше корисний, якщо містить елементи гіпнотичної оповіді, тобто якоюсь мірою мовлення дорослого повинно вводити у легкий транс, за допомогою повторення слів, речень, використання епітетів, метафор, зміни голосу тощо. Це допомагає створити атмосферу незвичайності, таємничості відбувається і допомагає здійснитися диву спонтанного саморозкриття дитини.

7. Отримання дитиною задоволення від власного творчого процесу» [23, с. 77].

Для отримання позитивного результату використання методів арттерапії з дітьми дошкільного віку, вихователь чи їх батьки повинні дотримуватися окремих умов й під час добору технік та прийомів для арттерапевтичних занять. Можемо виокремити такі умови:

1) використання традиційних та нетрадиційних технік образотворчої діяльності;

2) техніки та засоби образотворчої діяльності повинні відрізнятися простотою та ефективністю;

3) процес творчої діяльності та її результат повинен формувати у дитини щирий інтерес [23].

Процес корекції несприятливої поведінки дошкільників може включати такі арттерапевтичні методи як:

1) ізотерапія (агресивна поведінка, страхи, тривожність, замкнутість тощо);

2) лялькотерапія (замкнутість, страхи, тривожність тощо);

3) драматерапія (замкнутість, агресивна поведінка тощо);

4) музикотерапія (агресивна, гіперактивна поведінка, тривожність, страхи тощо);

5) пісочна терапія (агресивна поведінка, тривожність, страхи тощо);

6) ігрова терапія (замкнутість, гіперактивна поведінка, агресивність тощо) [59].

Так, з метою корекції агресивної поведінки дітей дошкільного віку, їх вихователі та батьки можуть використовувати такий арттерапевтичний метод як ізотерапія, який передбачає здійснення психологічного впливу на дитину, в процесі малювання. Корекція агресивних проявів може відбуватися під час:

1) малювання пальчиками;

2) розфарбування великих картинок;

3) розривання намальованого малюнку та його подальшого склеювання;

4) малювання «жахливого чудовиська»;

5) малювання «портрета кривдника»;

6) малювання «власної злості» [28].

Треба пам’ятати, що для отримання продуктивного результату, ізотерапія повинна містити окремі етапи. Мова йде про наступні:

1) вільна активність перед творчим процесом, яке транслює певне переживання;

2) творчий процес малювання – безпосереднє візуальне представлення власного переживання у вигляді малюнку;

3) процес дистанціювання, який передбачає розгляд зображеного малюнку дорослим;

4) етап вербалізації власних почуттів, переживань, думок дитини щодо змісту малюнку [30].

Останній етап ізотерапії є дуже важливим. Його відсутність може знизити результативність зазначеного арттерапевтичного методу. Це стосується процесу корекції усіх різновидів небажаної поведінки дитини, які підлягають корекції.

Досить схожим методом арттерапії, який може використовуватися в процесі корекції агресивної поведінки дітей дошкільного віку, є ліплення чи глинотерапія. Це техніки арттерапії, які передбачають створення творчого продукту з пластиліну, тіста для ліплення чи глини. Як й в процесі ізотерапії, дитина може відтворити своє негативні емоції та переживання, за допомогою окреслених засобів.

Ліплення або глинотерапії проводиться у декілька етапів. Це:

– знайомство з матеріалом ліплення – дитині надається час познайомитися з матеріалом, за допомогою якого буде відбуватися ліплення, вивчити його властивості та можливості, сконцентруватися на власних почуттях;

– катання кулі – робота з матеріалом для ліплення починається зі створення кулі як фундаменту для подальшої роботи;

– 3 створення образу та форм – на цьому етапі дитина починає створювати власний творчий продукт під час ліплення;

– презентація творчого продукту – дитина презентує власне творче надбання, розповідає що вона хотіла зобразити, які емоції приховані за цим результатом творчості;

– трансформація форм та позицій – під час переосмислення власних емоцій, творчий продукт ліплення дитини може зазнати змін; зміни можуть бути зумовлені й впливом дорослого;

– повернення до цілісної кулі – дошкільник повертає свій зліплений творчий результат у первинну форму кулі. Під час такої дії, дитина повертається до реального світу, переосмислює свої емоції, надає рефлексію щодо своїх почуттів [17].

Також для подолання агресивних проявів у дітей дошкільного віку їх вихователі та батьки можуть використовувати казкотерапію. Досить ефективною технікою є складання власної казки. У зазначеному процесі доцільно мати такі етапи:

1) налаштування на написання казки;

2) обрання головного героя казки;

3) створення сюжету казки;

4) формування кінцівці казки.

Дорослий може самостійно запропонувати тематику казки, враховуючи наявну несприятливу поведінку у дитини. Наприклад, у казці може йти мова про злого хлопчика, з яким ніхто не товаришував [28].

Треба підкреслити, що казкотерапія може використовуватися з дітьми дошкільного віку не тільки як метод корекції проявів агресивності у їх поведінці, але й під час корекційної роботи з іншими несприятливими видами поведінки. За допомогою казки, дитина може впоратися зі своєю замкнутістю, тривожністю та іншими негативними поведінковими проявами. Для цього, дитині доцільно створити власну терапевтичну казку за окремим алгоритмом та правилами. Це:

1) казка відбувається у далекому минулому та певному місці. Завдяки цьому відбувається дистанціювання дитини від її життєвої реальності;

2) створення головного героя, який має як позитивні, так й негативні якості особистості;

3) виокремлення проблеми чи ситуації казкового та чарівного характеру у житті головного героя;

4) створення негативного героя, який зумовлює ускладнення життєвої проблеми головного героя та його подальший пошук її вирішення;

5) вирішення складної життєвої ситуації головного героя, за допомогою власних кращих якостей та різноманітних ресурсів;

6) отримання головним героєм статусу «переможця» над проблемою, незважаючи на перешкоди.

Окрім складання власної терапевтичної казки з дітьми дошкільного віку під час корекції їх поведінки, можна використовувати й вже наявні твори казкового характеру. Такий напрямок роботи передбачає наявність наступних етапів:

1) читання казки;

2) аналіз змісту казки;

3) розробка власних ідей щодо вирішення окремої ситуації у казковому сюжеті;

4) інтеграція дитини з казковим героєм, знаходження шляхів розв’язання власної проблеми.

В процесі організації занять з дошкільниками, засобами казкотерапії, вихователям та батькам важливо обрати ті казки та літературні твори, які будуть оптимально підходити до наявної поведінкової проблеми дитини. Казковий герой повинен мати схожі риси та якості характеру з нею [17].

У процесі корекції агресивної поведінки дітей дошкільного віку особливою ефективністю відрізняється ігрова терапія. Використовуючи зазначений метод арттерапії, вихователям та батькам дошкільників треба дотримуватися окремих правил організації дитячих ігор. Це:

1) гра повинна приносити задоволення;

2) грати має бути без відволікань;

3) дотримання одного рівня ігрової діяльності з дитиною;

4) відсутність командування та авторитарності;

5) наявність дитячої ініціативи;

6) відсутність критики та оцінювання;

7) заохочування фантазії дитини в процесі гри.

Треба зазначити, що ігри можуть використовуватися, в процесі корекції різноманітної поведінки негативного характеру у дітей дошкільного віку, зокрема, агресивної. Для виконання цього завдання підійдуть наступні:

1) ігри-руйнувалки (під час цієї гри дитина руйнує окрему конструкцію);

2) ігри-розкидалки (такі ігри передбачають створення певного безладу з метою виходу негативних емоцій);

3) ігри-штовхалки (під час такої гри діти штовхають предмети).

Зазначені ігри можуть використовуватися й у корекційній роботі, яка спрямована на подолання гіперактивної поведінки у дітей дошкільного віку.

Організація зазначених ігор передбачає дотримання окремих правил. Це:

1) створення безпечного бар'єра (відсутність гострих кутів, предметів, які мають змогу розбитися чи поламатися);

2) вибір оптимального часу для гри (не грати перед сном чи є обмеженість у часі;

3) врахування фізичного стану дитини (не грати, коли дитина погано себе почувається, у неї наявна втома, недосип, проблеми неврологічного характеру тощо).

Під час використання ігрової терапії, з метою подолання агресивної поведінки дітей дошкільного віку, важливо наголосити дітям про те, що в процесі ігрової діяльності, не треба робити боляче партнеру по грі та важливо дотримуватися правил безпеки [28].

Арттерапія є ефективним методом подолання страхів та замкнутості дітей дошкільного віку. Корекцію зазначених небажаних проявів у поведінці дітей окресленої вікової категорії доцільно починати з уточнюючої бесіди, яка виконує діагностичну функцію. Бесіда дозволить дорослому більше дізнатися

про внутрішній стан дитини, її страхи та комплекси. Для подолання страхів у дошкільників доцільно використовувати таку арттерапевтичну техніку як ізотерапія. Вихователь чи батьки можуть запропонувати дитини зобразити, за допомогою олівців, фломастерів та фарб, власний страх. Після того, як малюнок буде готовий, дошкільник повинен розповісти що він зобразив на ньому та які подальші дії він може зробити для подолання цього страху (розірвати малюнок, розрізати, спалити, перемогти, подружитися зі страхом тощо). Обрану дію потрібно обов'язково реалізувати. Якщо дитина обирає позитивну дію, їй пропонується намалювати цей страх, але не у страшному, а веселому, приємному вигляді. Також з метою подолання власних страхів, діти дошкільного віку можуть закрити свій малюнок зі страхом у скриньці чи викинути його у смітник. Таким чином, ізотерапія допоможе дитині дошкільного віку позбутися власних страхів та стати впевненішою [9; 50].

Для корекції страхів дошкільників можна використовувати різноманітні методи арттерапії у комплексі. Так, дитина після створення малюнку, на якому зображений її страх, може створити казку про нього. Казкотерапія має великий спектр інструментів для подолання страхів. Наприклад, дитина може використовувати окремі амулети чи чарівні речі, які мають змогу нейтралізувати їх. На основі, створеної казки, можна використовувати драматерапію. Діти можуть зіграти казкові ролі, які спрямовані на позбавлення них страхів та невпевненості у собі [50].

Пісочну терапію можна використовувати, в процесі корекції різноманітних небажаних проявів у поведінці дітей дошкільного віку. Це можуть бути: агресивна, тривожна поведінка, замкнутість тощо. Вихователям та батькам дошкільників треба пам'ятати, що пісочна терапія містить у собі такі обов'язкові етапи:

1) створити пісочну картину, з використання фігурок, яка буде відображати внутрішній світ дитини;

2) дистанціювання і переживання пісочної картини – бесіда з дитиною щодо змісту пісочної картини;

3) взаємодія з пісочною картиною (переміщення, видалення, додавання фігурок у картину);

4) мандрівка «пісочним світом» – дитина проводить «екскурсію» власним внутрішнім світом, який зображений на піску;

5) інтеграція уявного «пісочного» та реального світу – дитина та дорослий шукають зв’язки між реальним та пісочним світом;

6) знаходження шляхів розв’язання життєвої проблеми – на цьому етапі здійснюється психотерапевтичний вплив на негативні прояви внутрішнього світу дитини [17].

Отже, розроблені методичні рекомендації можуть бути практично використані вихователями та батьками дітей дошкільного віку під час корекції їх небажаної поведінки. Окреслені етапи роботи з окремими арттерапевтичними техніками, вимоги до їх організації та проведення зможуть зробити корекційну роботу у цьому напрямку більш ефективною та цікавою для дітей.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі поданий теоретичний розгляд сутності та можливостей арттерапії як методу корекції поведінки дітей дошкільного віку.

Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

Проблема корекції поведінки дітей старшого дошкільного віку є актуальною у педагогічній науці. У науковому просторі активно розглядаються шляхи та методи подолання небажаної поведінки у дітей дошкільного віку, зокрема, агресивної, гіперактивної, замкнутої тощо. Одним із методів корекції поведінки є арттерапія.

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо сучасних підходів до визначення поняття «арттерапія» у науковому просторі, засвідчив, що зазначений термін використовується у таких науках як: психологія, педагогіка, соціальна педагогіка, медицина. На підставі аналізу наявних сучасних підходів до визначення поняття «арттерапія», робим висновок, що її доцільно розуміти як напрямок упливу на особистість засобами мистецтва, які можуть виконувати психотерапевтичну, психокорекційну, виховну, розвивальну, діагностичну та комунікативну функції.

2. Надано загальну характеристику видам арттерапії, виокремлено та схарактеризовано такі як: ізотерапія (терапіями малюванням), пісочна терапія (терапія, під час взаємодії з піском), глинотерапія (терапія, в процесі роботи з глиною), казкотерапія (терапія казками), мандалотерапія (терапія під час створення мандал), колажування (терапія, в процесі створення колажів), маскотерапія (терапія за допомогою масок), драматерапія (терапія в процесі театралізованої діяльності), музикотерапія (терапевтичний уплив музичними засобами), ігротерапія (терапія під час гри), лялькотерапія (терапевтичний

уплив ляльками), бібліотерапія (терапія літературою) та кольоротерапія (здійснення терапії кольорами).

3. Розглянуто можливості арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку, ми дійшли висновку, що вони є поліфункціональними. Різноманітні арттерапевтичні напрямки використовуються як у роботі практичного психолога, так й вихователів закладів дошкільної освіти. Арттерапія виконує діагностичну, виховну, освітню, корекційну, психотерапевтичну функції. Її активно використовують у таких напрямках як: естетичне, моральне виховання, корекція страхів, тривожності, боротьба з агресивною, девіантною поведінкою, надмірною замкнутістю та сором'язливістю дошкільників, логопедична робота, когнітивний та творчий розвиток.

4. Визначено характеристику корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Під небажаною поведінкою ми розуміємо поведінкові прояви, які не відповідають суспільним нормам та мають негативний характер. Серед дітей старшого дошкільного віку така поведінка може проявлятися у наступних формах: істерика, агресивність, сором'язливість, замкнутість, нечесність, страхи, гіперактивність, жадібність тощо. Оптимальними методами корекції несприятливих форм поведінки у дітей старшого дошкільного віку вважають: ігри, спортивну діяльність, бесіди та арттерапевтичні техніки. Поширена тенденція до використання останніх у сучасній педагогічній практиці зумовила нас здійснити розробку власної системи роботи з корекції поведінки старших дошкільників засобами арттерапії.

5. Запропоновано три комплекси занять для дітей, які мають підвищений рівень агресивності та гіперактивну поведінку; замкнутість, страхи, тривожність, сором'язливість. Кожний з комплексів містить 5 занять, які мають у своїй структурі теоретичний (мінілекції, бесіди) та практичний (індивідуальна та групова творча, ігрова діяльність) блоки. У змісті занять було використано такі арттерапівтичні методи (ізотерапія, ліплення, пісочна терапія, драматерапія, танцювальна терапія, музикотерапія) та метод бесіди.

У ході дослідження розроблено методичні рекомендації вихователям та батькам дошкільників щодо корекції небажаної поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії. Рекомендації стосуються етапів роботи з окремими арттерапевтичними техніками, вимоги до їх організації та проведення. Вони можуть бути практично використані вихователями та батьками дітей дошкільного віку під час корекції їх небажаної поведінки та зробити корекційну роботу у цьому напрямку більш ефективною та цікавою для дітей.

Усе це дає підстави вважати виконаними завдання дослідження й досягнутою його мету.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми корекції поведінки дітей дошкільного віку засобами арттерапії. Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов’язані з емпіричним дослідженням ефективності використання окремих арттерапевтичних технік у процесі боротьби з небажаними формами поведінки у дітей зазначеного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аргірова Г. Що таке арттерапія та чому вона ефективна у роботі з дітьми під час війни. URL: https://voices.org.ua/news/shcho-take-artterapiia-ta-chomu-vona-efektyvna-u-roboti-z-ditmy-pid-chas-viyny/ (дата звернення: 15.08.2024).

2. Атаманчук Н. М. Арт-терапія як засіб вивчення та подолання бар'єрів у спілкуванні підлітків. *Наука і освіта*. 2018. № 3. С. 12–16.

3. Атрошенко Т. Ю., Домбровська А. Г. Профілактика агресивності в дітей із числа внутрішньо переміщених осіб засобами арт-терапії. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 58. С. 156–159.

4. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії : навч.-метод. посіб. Умань : Алмі, 2014. 75 с.

5. Біда О. Різні підходи до визначення арт-терапії. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4. С. 14–19.

6. Бриндіков Ю. Арт-терапія у реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. *Вісник Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2018. № 15. С. 106–110.

7. Власюк М. Арт-терапія : лікування мистецтвом. URL: https://osvita.ua/school/method/teacher/2624/ (дата звернення: 25.05.2024).

8. Гіркіна Д. Компенсація та корекція аномального розвитку дитини. URL: http://zdorovya03.blogspot.com/p/blog-page_73.html (дата звернення: 01.08.2024).

9. Глушковська О. О., Бочаріна Н. О. Особливості застосування арттерапії у подоланні страхів дошкільників. *Наукові перспективи*. 2023. № 11. С. 1197–1209.

10. Горшкальова Т. М. Арт-терапія як метод психокорекції та інноваційних психолого-педагогічних технологій особистості. *Грааль науки.* 2021. № 10. С. 392–395.

11. Демченко Є. В. Психологічні особливості феномену дитячої сором'язливості. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць. Полтава : ФОП Цьома С. П., 2021. Вип. 5. С. 50–53.

12. Докторович М. Арт-терапія в діяльності психолога та соціального педагога : навч.-метод. посіб. Київ : Ред. загальнопедагогічних газет, 2019. 97 с.

13. Дрозд О. В., Комісарова А. М. Становлення арт-терапії як засобу впливу на людину. *Modern research in world science* : the 11th International scientificand practical conference (Lviv, Ukraine, January 29–31, 2023) Lviv : SPC «Sci-conf.com.ua», 2023. С. 848–855.

14. Єфремова В. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей в освітньому процесі дошкільного навчального закладу. *Вісник студентського товариства.* 2016. № 9. С. 355–357.

15. Замелюк М. І., Магдисюк Л. І. Арт-терапія як засіб творчої самореалізації особистості. *Науковий вісник РДГУ*. 2018. № 10. С. 51–58.

16. Ільницька Т. Арт-терапія як ефективний метод реабілітації пацієнтів із захворюваннями психіки. *Архів психіатрії*. 2019. №. 3. С. 30–33.

17. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

18. Карась С. Природа «небажаної поведінки» дитини. URL: https://a-vector.org/priroda-nebazhanoyi-povedinki-ditini/ (дата звернення: 01.08.2024).

19. Карацюба Т. А. Використання казкотерапії для корекції агресивної поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільна освіта в Україні та зарубіжжі : традиції, досвід, інновації* : збірник наукових праць. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021.С. 33–35.

20. Клевцова Т. В. Арт-терапія у корекційно-логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє* : зб. наук. пр. Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2023. Вип. 4. С. 153–155.

21. Коваль П. Арт-терапія – важливий засіб реабілітації. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2018. № 3. С. 193–197.

22. Козігора М. А. Арт-терапія як засіб навчання і виховання учнів початкової школи. *Молодий вчений*. 2018. № 7. С. 198–201.

23. Кошель А. П., Кульбако Н. П. Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Чернігів : ФОП Баликіна О. В., 2020. 90 с.

24. Куліш О. В., Сірик І. Методи арттерапії у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб молодшого шкільного віку. *Габітус.* 2024. № 58. С. 77–82.

25. Лаврухіна В. В. Можливості арт-терапії в корекції емоційного стану особистості дошкільника. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молодих учених (м. Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 179–180.

26. Лалак Н. В. Пеняк В. С. Арт-терапія у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. *Наука майбутнього*. 2023. № 2. С. 72–76.

27. Ляшенко В. О. Арт-терапія як метод соціалізації дошкільників у закладах дошкільної освіти. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/19418298-9f1a-4dac-8330-fd4cb5d86556/content#page=113 (дата звернення: 01.06.2024).

28. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Київ : Либідь, 2018. 520 с.

29. Марценюк М. О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного методу психологічної допомоги. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2020. № 4. С. 218–223.

30. Назаревич В. Я АРТ : навч.-метод. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 180 с.

31. Наконечна О. В. Арт-терапія як спосіб впливу на особистість у зарубіжній та вітчизняній літературі. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 158–161.

32. Нікітіна О. Л. Напрямки арт-терапії у роботі зі стресом. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/0100afoe-15d2.docx.html (дата звернення: 24.05.2024).

33. Олещенко М. О. Арт-терапія як засіб збереження і відновлення здоров'я. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи дослідження : з*бірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 вересня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 91–95.

34. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 61. С. 208–213.

35. Паренюк Л. А. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників засобами арт-терапії. *Майстерність комунікації у мистецькій і професійній освіті* : збірник наукових праць. Житомир : ФО-П «Н. М. Левковець», 2020. Вип. 6. С. 89–93.

36. Пихтіна Н. П. Корекція негативної поведінки у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку засобами соціально-педагогічних і реабілітаційних ігор. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2018. № 3. С. 133–139.

37. Пихтіна Н. П. Особливості виховання дошкільників з негативними проявами в поведінці. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/10.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

38. Пономаренко М. І. Корекція девіантної поведінки. URL: https://naurok.com.ua/korekciya-deviantno-povedinki-pidlitkiv-125360.html#:~:text=Психологічна%20корекція%20-%20це%20система%20заходів,допомогою%20спеціальних%20засобів%20психологічного%20впливу (дата звернення: 01.08.2024).

39. Потапова О. В. Теоретичний аспект проблеми корекції девіантної поведінки у дітей. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 4. С. 190–197.

40. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2011 № 2628-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text (дата звернення: 10.05.2024).

41. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція)» від 12.01.2021 № 33. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/

media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 15.08.2024).

42. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII зі змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 14.10.2022).

43. Разводова Т. О., Шаталова О. В. Арт-терапія як засіб корекції сором'язливості дітей дошкільного віку. *European scientific discussions :* the 5th International scientific and practical conference (Rome, Italy, March 28-30, 2021). Rome : Potere della ragione Editore, 2021. С. 430–433.

44. Руденко Ю. Ю. Арт-терапія у соціальній роботі. URL: https://cusu.edu.ua/images/files-2018/conf-18-05-2018/Rudenko.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

45. Савченко Ю. Ю. Арт-терапія як засіб естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. № 14. С. 251–262.

46. Сафін О. Д., Байда С. П. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. Умань : Візаві, 2021. 202 с.

47. Синицька О. М. Профілактика агресивності дітей старшого дошкільного віку методами арт-терапії. *Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи :* збірник наукових праць. Житомир : ФОП «Н. М. Левковець», 2018. Вип. 6. С. 170–173.

48. Сиротюк П. Ігротерапія – це психотерапія майбутнього: перспективи та можливості. URL: https://psihologonline.pro/ihroterapiya-shcho-tse-i-yak-vona-pratsyuye/ (дата звернення: 26.05.2024).

49. Сорока О. В. Арт-терапія : до питання термінології. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14989/Soroka.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.05.2024).

50. Тарапата І., Тимків Л. Арт-терапія як засіб подолання страху у дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2019. № 10. С. 114–119.

51. Товкун Л. Арт-терапія як засіб корекції психічного здоров'я підлітків. URL: http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1812/Арт-

терапія%20як%20засіб%20корекції%20психічного%20здоров’я%20підлітків.PDF?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.06.2024).

52. Трофаїла Н. Д. Гіперактивна поведінка дітей дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. № 79. С. 154–157.

53. Хіля А. Арт-терапія як об’єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 5. С. 394–405.

54. Холмецька Д. І. Арт-терапія як ефективний засіб розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Пріоритети розвитку* : матеріали науково-практичної конференції (м. Чернігів, 16–17 вересня 2022 р.). Чернігів, 2022. С. 106–109.

55. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

60. Черничук І. О. Структура проведення арт-терапевтичного заняття з використанням малюнку. URL: https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-struktura-provedennya-art-terapevtichnogo-zanyattya-z-vikoristannyam-malyunku-344477.html (дата звернення: 15.08.2024).

61. Шишова І. Корекція порушень поведінки дошкільників. *Наукові записки*. 2017. № 103. С. 387–395.

62. Ющенко К. О. Психолого-педагогічні детермінанти негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. № 38. С. 112–119.

63. Ярощук Н. П. Використання арт-терапії в роботі практичного психолога закладу освіти. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі* : збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 15 липня 2021 року). Суми : ТОВ НВП «Росток А.В.Т.», 2021. С. 357–359.

64. Cherry K. What Is ArtTherapy? URL: https://www.verywellmind.com/what-is-art-therapy-2795755 (дата звернення: 20.05.2024).

65. Feeney A. What Is Art Therapy? URL: https://www.psychology.org/resources/what-is-art-therapy/ (дата звернення: 20.05.2024).

66. Muacevic A., Adler J. K. Role of Art Therapy in the Promotion of Mental Health: A Critical Review. *Cureus*. 2022. № 14. P. 22–28.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Леванькова Юлія Геннадіївна, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 012 «Дошкільна освіта», освітньої програми «Дошкільна освіта», адреса електронної пошти ulyalev9@gmail.com?

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Арттерапія як метод корекції поведінки дітей дошкільного віку»;

– відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ (Леванькова Ю. Г.)

_____ (Курінна А. Ф.)